

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра банківської справи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему:
Капіталізація банків в Україні

Студента 2 курсу 6м групи
спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»
спеціалізації «Банківська справа»

Волошина
Сергія
Івановича

Науковий керівник
канд. екон. наук,
Доцент

Кіреєва Катерина
Олександрівна

Гарант освітньої програми
д-р екон. наук,
професор

Шульга Наталія
Петрівна

Київ – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НЕОБХІДНОСТІ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПРОВЕДЕННЯ В УКРАЇНІ.....	6
1.1 Економічна сутність та необхідність капіталізації банків в країні.....	6
1.2 Орієнтири НБУ щодо капіталізації банків в Україні	13
1.3 Рекомендації Базельського комітету щодо мінімального розміру капіталу банку	20
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЮЧОЇ ПРАКТИКИ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВ В УКРАЇНІ.....	27
2.1 Ретроспективний аналіз регулятивних вимог щодо мінімального розміру капіталу банків в Україні.....	27
2.2 Оцінка якісних та кількісних показників капіталізації банків в Україні	35
2.3 Аналіз основних напрямків капіталізації вітчизняних банків протягом останніх років	42
РОЗДІЛ III. НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ КАПІТАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	50
3.1 Шляхи впровадження рекомендацій Базель II та Базель III щодо капіталізації банків в практику українських банків	50
3.2 Напрями підвищення якості оцінки ризиків українськими банками	60
3.3 Удосконалення механізму зростання банківського капіталу в Україні ..	65
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80
ДОДАТКИ.....	88

ВСТУП

Актуальність дослідження. Банківська система України є важливою компонентою національної економіки, від стабільності, ефективності діяльності якої значною мірою залежить економічне зростання. Для повноцінного виконання банками основних функцій необхідним є формування достатнього обсягу капіталу.

Банківський капітал є найважливішим показником, що дає змогу оцінити перспективи банківського сектору загалом та конкретного банку зокрема. Крім того, його розмір визначає масштаби операцій банку. Необхідним є визначення достатнього обсягу капіталу фінансових установ для їх рентабельного функціонування на ринку. При цьому варто врахувати, що негативною є також надлишкова капіталізація, яка призводить до зменшення прибутковості банківського бізнесу. Водночас недостатній рівень капіталізації звужує можливості банку щодо розміщення фінансових ресурсів. Тому актуальним завданням є підтримання необхідного розміру капіталу банків, щоб з однієї сторони банк мав достатній «рівень захисту», з іншої — працював рентабельно.

Капіталізація банків і банківської системи України в цілому є особливо важливими в умовах глобалізації економіки. Фінансові кризи, що періодично повторюються, роблять необхідним для банків виробляти стратегію управління якістю капіталу і підтримки його на рівні, необхідному для покриття непередбачених втрат.

Проблема удосконалення фінансового механізму капіталізації банків зумовлює об'єктивну необхідність дослідження сучасної вітчизняної практики формування капіталу банків, порядку оцінювання величини та визначення рівня його адекватності потребам розвитку економіки України, а також пошуку ефективних шляхів і джерел нарощення обсягів капіталізації, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної банківської системи і

збереженню її національних пріоритетів в умовах глобалізації фінансових ринків.

З огляду на це актуальним є зростання капіталізації вітчизняної банківської системи як необхідної умови її розвитку, забезпечення фінансової стійкості та надійності в умовах глобальних викликів.

Метою даної роботи є дослідження сутності, значення та особливостей капіталізації банків в Україні, а також визначення стану та перспектив розвитку.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- визначити економічну сутність та необхідність капіталізації банків в країні;
- узагальнити орієнтири НБУ щодо капіталізації банків в Україні;
- окреслити рекомендації Базельського комітету щодо мінімального розміру капіталу банку;
- провести ретроспективний аналіз регулятивних вимог щодо мінімального розміру капіталу банків в Україні;
- оцінити якісні та кількісні показники капіталізації банків в Україні;
- проаналізувати основні напрямки капіталізації вітчизняних банків протягом останніх років;
- визначити шляхи впровадження рекомендацій Базель II та Базель III щодо капіталізації банків в практику українських банків;
- запропонувати напрями підвищення якості оцінки ризиків українськими банками;
- розробити вектори удосконалення механізму зростання банківського капіталу в Україні.

Об'єктом дослідження є процес капіталізації банків в Україні, а **предметом** дослідження є фінансово-правові аспекти капіталізації банків в Україні.

Методи дослідження. У ході проведеного дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Для з'ясування економічної сутності капіталу та капіталізації банків використано методи індукції та дедукції,

теоретичного узагальнення, порівняльних характеристик, системний підхід. Застосування методів причинно-наслідкового зв'язку, порівняння, групування дозволило удосконалити класифікацію капіталу банків. Дослідження організації та аналізу показників капіталізації банків здійснювалося із застосуванням методів аналізу та синтезу, індукції та дедукції, конкретизації, аналогії та діалектичного методу.

Інформаційною базою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань економічної теорії, фінансів, права, матеріали науково-практичних конференцій, офіційні статистичні матеріали, законодавчі та нормативні документи України та інших країн світу з фінансів та економіки, довідкові та інформаційні видання, Інтернет-ресурси.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати можуть бути використані банківською системою України, для вдосконалення процесу капіталізації банків.

Особистий внесок магістра. Випускна кваліфікаційна робота є самостійним завершеним дослідженням автора.

Публікації. За результатами виконання випускної кваліфікаційної роботи опубліковано 1 статтю: «Капіталізація банків в Україні: стан та перспективи розвитку» // Зб. наук. ст. студ. «Стратегії розвитку фінансового ринку України» — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. — 401 с. (С.14-19).

Структура та обсяг роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел (67 найменувань) та 2 додатків. Повний обсяг роботи становить 91 сторінки, у т.ч. список використаних джерел — 8 сторінки, додатки — 4 сторінки. Робота містить 12 таблиць, 7 рисунків.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НЕОБХІДНОСТІ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПРОВЕДЕННЯ В УКРАЇНІ

1.1 Економічна сутність та необхідність капіталізації банків в країні

Кожен банк, який виступає в ролі суб'єкта господарювання банківської системи повинен бути конкурентоспроможним, надійним, та бути здатним до підтримки подальшого розвитку своєї діяльності. Перш за все у період нестабільної фінансової ситуації країни кожен окремий банк повинен забезпечити стабільну діяльність, прибутковість, та при цьому мати високу степінь довіри від клієнтів, а також впевненість кредиторів у фінансовій стійкості банку. Прийнято вважати, що головним показником стійкості є власний капітал банку, також він може свідчити про здатність до майбутнього розвитку.

Управління капіталом – це діяльність, яка відповідає за залучення грошових коштів від вкладників та інших кредиторів, визначення необхідного розміру і відповідної структури джерел із яких будуть залучені грошові кошти а також їх розміщення.

Існує два рівні управління ресурсами комерційного банку:

1. державний рівень (управління здійснюється через НБУ з використанням різних фінансових інструментів);
2. рівень комерційного банку (виконання вимог НБУ щодо нормативів) [59, с. 186].

Механізм управління структурою капіталу банків може бути визначено, як сукупність методів, інструментів управління та регулятивних правил, які використовуються суб'єктами в управлінському процесі і спрямовуються на забезпечення капіталізації банку в цілому. Для того, щоб чітко розподілити функціональні обов'язки суб'єктів управління а також методи якими вони будуть управляти капіталом банків необхідно виділити в механізмі управління структурою капіталом банків відповідні блоки та елементи. Всі блоки такого

механізму складаються з окремих елементів, які, у свою чергу, підпорядковані йому та визначають зміст кожного окремого блоку.

Головною метою управління структурою банківського капіталу є залучення та підтримка в достатній кількості капіталу для того, щоб банківська установа мала можливість розширити діяльність та мати захист від ризиків. Масштаби активних банківських операцій, обсяг депозитної бази, максимальні кредити, спроможність запозичення на фінансових ринках коштів, величина відкритості валютної позиції і низка інших показників, що мають вагомий вплив на діяльність банку визначаються величиною його капіталу.

До банківського капіталу входять два рівні: основний (капітал першого рівня) та додатковий (капітал другого рівня). Беручи за основу основний та додатковий капітал розраховують регуляторний капітал банку.

Найстабільнішою частиною власного капіталу банку є основний капітал, не постійною складовою капіталу являється додатковий капітал, його вартість може змінюватися. [34, с. 716]

На сьогодні можна констатувати, що в економічній літературі не наведено однозначного тлумачення терміна «капіталізація банку».

Згідно з визначенням Національного банку України (НБУ) «капіталізація (capitalization) – 1) збільшення обсягу капіталу банку; 2) сукупна вартість цінних паперів, що обертаються на фондовому ринку країни, визначена у відсотках до ВВП – рівень капіталізації фондового ринку; 3) сукупна максимальна вартість акцій та облігацій, які може випустити компанія; 4) збільшення вартості банку в зв'язку зі зростанням його ринкової вартості; 5) додавання нарахованої суми відсотків до основної суми депозиту та подальше нарахування доходів на біль-шу суму – депозит з капіталізацією доходу (капіталізація відсотків за депозитом); 6) питома вага цінних паперів певного виду в загальній сумі емісії цінних паперів або капіталі компанії – норма капіталізації; 7) додатковий випуск акцій з метою збільшення капіталу або спрямування частини доходів (прибутку, дивідендів) на збільшення капіталу банку; 8) капіталізація прибутку – метод визначення ринкової вартості банку на основі капіталізації за певним

нормативом (процентом) доходів, одержаних протягом певного періоду часу; 9) капіталізація процентів – у сучасній фінансовій практиці включення нарахованих і сплачених кредитором відсотків за використані кредити у вартість новостворених активів (будівлі, споруди), а не вирахування цих відсотків із прибутку чи віднесення на собівартість. Метою такої капіталізації є чітке відображення реальної вартості капітальних вкладень у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності» [19].

Як бачимо, поняття капіталізації є багатозначним. В науці відсутній єдиний підхід до його визначення, адже чинне законодавство України висуває певні вимоги до банків у рамках додержання показників капіталізації. Крім того, окремі терміни в нових законах у даній сфері не тільки містять оціночні категорії, проте і не враховують вимоги правової визначеності.

Наприклад, Д. Розенберг розглядає поняття капіталізації як «суму всіх грошей, інвестованих у банк його власниками» [53]. Такий зарубіжний учений, як Д. Пірс визначає капіталізацію як «загальний обсяг і структуру акціонерного капіталу банку» [54].

За визначенням Т.В. Момот «капіталізацію банку можна розуміти, як: 1) перетворення доходу у вартість; 2) структуру капіталу банку» [36]. У Фінансово-економічному словнику під редакцією А. Г. Загороднього та Г. Л.Вознюка розглянуто капіталізацію банку так: «капіталізація банку – це, по-перше, перетворення доданої вартості (нерозподіленого прибутку) на капітал; по-друге, процес формування фіктивного капіталу у вигляді акцій, облігацій та інших цінних паперів» [14].

У фінансовому словнику А. Благодатіна, А. Лозовського і Б. Райзбера визначено капіталізацію банку так: «1) спосіб розподілу, використання прибутку, відповідно до якого весь прибуток або його частина спрямовується на розвиток банку, а не виплачується власникам; 2) спосіб збільшення статутного капіталу банку шляхом перерозподілу власного капіталу банківської установи» [58].

На основі наведених визначень відмічається їх загальна риса, що вони визначають саме вартісну оцінку капіталу банківської установи, тобто як витрати

на його створення (відновлення), та його спроможність утворювати додану вартість. Отже, виходячи з цього, узагальнено визначення капіталізації – це вартісна оцінка капіталу банку як витрати на його створення (відновлення) та його спроможність утворювати додану вартість.

Методологічно капіталізацію банківської системи пропонується досліджувати з таких позицій: по-перше, з позиції сукупного капіталу (реальна капіталізація); по-друге, з позиції вартості акцій банку на вторинному фондовому ринку та вартості бізнесу в цілому (капіталізація як фінансове явище); по-третє, з позиції достатності капіталу (капіталізація в контексті її достатності для покриття ризиків); по-четверте, з позиції чинника економічного зростання, як оцінний показник участі банківської системи в розвитку економіки країни (індикативна капіталізація) (рис. 1.1). [13].

Рис. 1.1. Методологічні підходи до дослідження капіталізації банківської системи*

*Примітка: складено автором за джерелом [13]

Досліджуючи рівень капіталізації конкретного банку, необхідно проводити аналіз не лише кількісних показників обсягу статутного та власного капіталу, а й оцінювати якісні, які характеризуватимуть структуру власного капіталу та достовірну оцінку окремих його складників. У кризові періоди

банківські установи використовують штучне нарощення обсягів капіталу для відповідності нормативним вимогам НБУ. Таке завищення рівня капіталізації є фіктивним і за умови тимчасового використання може вважатися нешкідливим. Проте системне завищення показника капіталізації свідчить про наявність у банку реальної потреби збільшення власного капіталу та в довгостроковій перспективі може стати підставою для погіршення фінансової стабільності банку [66].

Для кращого розуміння сутності капіталізації банків слід виділити основні її види. Фінансова капіталізація пов'язана з представленням грошового капіталу в цінних паперах та фінансовій оцінці їхньої вартості. Слід відмітити, що досить часто в економічній літературі фінансову капіталізацію ототожнюють з ринковою капіталізацією, під якою потрібно розуміти ринкову вартість банку, яка визначається на основі здійсненої ринкової оцінки як добуток ринкової вартості акцій та їх загальної кількості, що в кінцевому рахунку і формує його акціонерний капітал банку. Відтак ринкову капіталізацію можна вважати точним вираженням ринкової оцінки власного капіталу банку.

Зростання таких складових власного капіталу банку і здійснення відповідних активних операцій за певних обставин призводять до штучного нарощення власного капіталу, а отже, і до не виправдано завищеного рівня капіталізації банку – формування фіктивної капіталізації.

Теоретично фіктивна капіталізація може утворитися в результаті перевищення фінансової оцінки капіталу на ринку цінних паперів над реальною величиною сформованого капіталу. Фіктивний капітал може бути двох видів: фіктивний переоцінений капітал по суті – фіктивна вартість, яка реально не існує в економіці, та фіктивно недооцінений капітал – це нереалізована вартість в ринковому обороті, яка тому і стає фіктивною.

Проблему реальної й фіктивної капіталізації порушували у своїх дослідженнях багато вчених. Зокрема, на думку професора А. А. Гриценка слід чітко розрізняти поняття реальної та фіктивної капіталізації банків. Перша, відповідно, «полягає в перетворенні реальної вартості на капітал, а капіталізація

фіктивна пов'язана з представленням вартості в цінних паперах і має відрізнятися від реальної теоретично» [9]. Слід зауважити, що дослідженням питання реального та прихованого капіталів банків займався російський вчений В. А. Царков. Він досліджує вплив вилучення капіталу банку на рівень його прибутковості й проводить оцінку втрат банку, але не визначає конкретних причин, що зумовлюють викривлення реальної величини власного капіталу банку [60].

Зарубіжний досвід у нарощенні капіталізації банківських систем свідчить про те, що зростання капіталу банків є позитивним чинником, який відповідним чином впливає на економічну систему країни, фінансово підтримуючи її функціонування[45].

На нашу думку, сьогодні однією з проблем вітчизняної банківської системи є недостатність власного капіталу. Тому збільшення рівня капіталізації банків України має бути ключовим компонентом їхнього зростання. Перш за все докапіталізація зменшить ризики банків, адже капітал призначений саме для абсорбування ризиків.

Проблема капіталізації – це проблема недостатньої адекватності капіталів банків до розміру сформованих ними активів. Тобто проблема полягає не у кількісній, а у якісній площині. Проблема капіталізації – це проблема загальної фінансової стабільності та автономності банківської системи, а отже, проблема належного обслуговування банками прийнятих на себе грошових зобов'язань.

Проблема капіталізації – це проблема формування фінансового підмурку банківської системи. Від його якості залежить надійність всієї економічної системи та динаміка подальшого розвитку.

Багато вчених-економістів стверджують, що рівень капіталізації банківської системи України є недостатнім. Наприклад, В.С. Марцин бачить основну проблему капіталізації у «недостатній адекватності капіталів банків відповідно до обсягу сформованих ними активів і належного обслуговування узятих на себе грошових зобов'язань». [33] Г. А. Крамаренко стверджує, що «капіталізація банків на сьогодні є номінальною, і задається адміністративними

і законодавчо-нормативними актами, оскільки практично відсутній вторинний фондовий ринок банківських фінансових активів». [26]

Як відзначає Н.В. Тарасевич, потреба в нарощуванні капіталу банків постійно зростає, на це справляють вплив наступні фактори:

«- по-перше, достатній обсяг власного капіталу є необхідною умовою успішного виконання банками своєї посередницької функції у перерозподілі грошових ресурсів, ефективного кредитування виробничого процесу та просування товарів і послуг на ринок;

- по-друге, рівень капіталізації визначає довіру до банківської системи з боку клієнтів, а відтак є однією із головних умов підтримання її фінансової стабільності;

- по-третє, достатня капіталізація банку є необхідним елементом у системі заходів щодо забезпечення його конкурентоспроможності на ринку» [56, с.102].

Це конкуренція між українськими банками за надання угод, за платоспроможність позичальника тощо, а також конкуренція між українськими банками і банками-нерезидентами;

- збільшення обсягів угод з цінними паперами (потрібний наявний капітал у банку);

- залучення коштів зовнішніх інвесторів (на ринку капіталів вони вважають банки найризикованішими установами);

- зростання інфляції (збільшуючи обсяги активів і пасивів, інфляція разом з тим зменшує капітал банку);

- нестійкий характер економіки, який спонукає банки до значних ризиків, пов'язаних із прагненням мати стабільні прибутки.[55]

Розглядаючи поняття капіталізації, слід відрізнити поняття «капіталізація банківської системи» і «капіталізації банку». Капіталізація банківської системи як показник характеризується відношенням сукупного капіталу всіх банків до ВВП, а капіталізація банку — відношенням величини власного капіталу до активів банку. Відповідно до розглянутих визначень в економічній літературі можна знайти уособлене трактування капіталізації і як методу, і як способу, і як

показника. Вважаємо, ще результатом розуміння капіталізації як процесу створення додаткової вартості та фінансового явища є забезпечення фінансової стабільності банку. Їх взаємозв'язок проявляється таким чином: забезпечення достатнього рівня капіталу банку служить основою його розвитку, забезпечує надійність і підвищує стабільність діяльності банківської установи на фінансовому ринку.

Капіталізація є багаторівневим процесом, який охоплює всю економіку, модифікується на відповідних рівнях, реалізується в різних сферах, ринках, формах і галузях діяльності. Масштаб капіталізації визначає: на макрорівні — місце національної економіки в глобальній економіці; на мезорівні — місце банківської системи у національній економіці; на мікрорівні — параметри зростання суб'єктів господарювання. Наслідком наростання процесів капіталізації є її сприяння економічному зростанню [30].

Поєднання розуміння капіталізації як процесу, фінансового явища та як оцінного показника сприятиме досягненню фінансової стійкості банківської системи, підвищенню рівня довіри до банків та забезпечить економічну і фінансову безпеку нашої країни.

1.2 Орієнтири НБУ щодо капіталізації банків в Україні

Капітал банку є якісним показником, що відображає надійність банківських установ, стійкість до можливих криз, а також здатність до успішного розвитку. Крім того, він є своєрідною «подушкою безпеки», яка захищає банк від ризиків, несприятливих економічних умов; достатній його рівень є гарантом забезпечення успішної діяльності банку. Таким чином, необхідний обсяг капіталу є підґрунтям ефективного функціонування на ринку банківських послуг, а також створює можливості для конкуренції з іншими фінансовими посередниками.

Проблема забезпечення необхідного розміру власного капіталу банку, а також капіталізації всієї банківської системи є особливо актуальною у період

кризи та наступні роки після неї, оскільки при недостатньому обсязі капіталу банк стикається з різними фінансовими проблемами, для вирішення яких першочерговим завданням є формування потрібного обсягу капіталу для підтримання платоспроможності та забезпечення функціонування у банківському середовищі.

Події у банківському секторі України протягом 2014-2016 рр. є наслідком низького рівня капіталізації банків, що підтверджується кількістю банків, які визнано неплатоспроможними, та щодо яких проводиться процедура ліквідації. Зокрема, упродовж 2014-2016 рр. з ринку виведено 90 банків. Це доводить, що у стресові періоди банки не мали достатнього рівня захисту у вигляді якісного капіталу.

Національний банк України для оцінювання рівня капіталізації використовує нормативи: Н1 як показник абсолютного рівня капіталізації та Н2 — норматив достатності регулятивного капіталу як відносний визначник [1].

Таблиця 1.1

Форми державного регулювання банківської діяльності в Україні*

Індикативне регулювання	Адміністративне регулювання
Економічний зміст	
Слугує інструментарієм забезпечення стабільності грошово-кредитної системи	Слугує інструментарієм виконання нормативно-правових актів НБУ та вимог законодавства у сфері банківського регулювання та нагляду
Складові елементи	
— встановлення обов'язкових економічних нормативів; — імпорт та експорт капіталу; — визначення норм обов'язкових резервів для банків; — операції з цінними паперами на відкритому ринку; — встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій; — управління золотовалютними резервами; — визначення процентної політики; — рефінансування банків	— реєстрація банків; — ліцензування банківської діяльності; — формування рекомендацій щодо діяльності банків; — встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків; — нагляд за діяльністю банків; — застосування санкцій адміністративного та фінансового характеру

*Примітка: складено автором за джерелом [25]

Згідно з Законом України «Про Національний банк України» [50], банківське регулювання є однією із функцій Національного Банку України (далі НБУ), яка полягає у створенні системи правил та норм, що регулюють банківську діяльність, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, а також відповідальність за порушення банківського законодавства. При цьому державне регулювання діяльності банків НБУ здійснює у формах, зазначених у табл. 1.1.

Однак сучасні процеси європейської інтеграції ставлять під сумнів ефективність наявної системи банківського регулювання та нагляду в Україні [25].

У сучасній економічній системі зі значним посиленням ролі та значення фінансового сектору зросли вимоги до банків. Якщо на першому етапі їх становлення головними завданнями були необхідність створення розгалуженої філійної мережі, визначення ніші на ринку, розроблення нормативної та інструктивної баз, підготовка кадрів, пошук клієнтів, то сьогодні на перший план виходять проблеми забезпечення стабільної діяльності як окремого банку, так і всієї банківської системи. При цьому головну роль у вирішенні зазначених питань повинно відігравати забезпечення стабільного фінансового стану банків шляхом підвищення рівня їх капіталізації, оптимізації структури капіталу та його концентрації.

Достатній розмір власного капіталу, як відомо, створює своєрідний буфер, який дає змогу банкам залишатися платоспроможним і продовжувати свою діяльність, незважаючи на можливі ризики й несприятливі ситуації на ринку. Очевидно, що «недокапіталізовані банки» піддаються значно більшим ризикам банкрутства у разі погіршення макроекономічних або інших умов у ринковій економіці. Водночас занадто капіталізований банк є низькоманеврним і неконкурентним на ринку капіталу та кредитних ресурсів. Через це загальним критерієм при вирішенні питання про достатність власного капіталу банку є підтримання його величини на такому рівні, при якому забезпечувався б максимальний прибуток та ліквідність банківської установи.

Однак на сьогодні вітчизняний ринок і банківська система ще не здатні вирішити цього питання самостійно. Таким чином, очевидно є необхідність регулювання стандартів власного капіталу банку наглядовими органами, головним представником яких на банківському ринку нашої держави є Національний банк України [35].

Для вирішення питання достатності власних коштів банку для його нормального функціонування органи нагляду за банківською системою встановлюють нормативні вимоги до капіталу. Показник достатності капіталу є найважливішим з усіх, що використовуються для оцінки надійності банку.

Нормативні вимоги органів нагляду до капіталу банку полягають у визначенні складу базового капіталу (капіталу першого рівня) і допоміжного капіталу (капіталу другого рівня); класифікації балансових активів за ступенем ризику; класифікації позабалансових активів за ступенем ризику; встановлення коефіцієнтів для визначення достатності капіталу [24].

Проблема капіталізації банків стала відчутною практично з початку розвитку вітчизняної банківської системи. Уже 1993 року банки банкрутували, навіть повністю не сформувавши статутний фонд. З 1995-го Національний банк України (НБУ) посилював вимоги до розміру капіталу. Наприкінці 1997 року НБУ ухвалив Інструкцію № 10 «Про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків», у якій установив такі вимоги до мінімального розміру капіталу [17] для діючих банків, які були зареєстровані НБУ до 01.01.1996: у сумі, еквівалентній 2 млн. ЕКЮ на 1 січня 1998 року; і 3 млн. ЕКЮ на 1 січня 1999 року.

З 2000 року НБУ ввів класифікацію банків за рівнем капіталізації, поділивши банки на п'ять груп: добре, достатньо капіталізовані, недокапіталізовані, значно і критично недокапіталізовані.

У серпні 2001 року НБУ ухвалив нову Інструкцію про порядок регулювання діяльності банків в Україні, в якій були встановлені нові обов'язкові економічні нормативи, що були згруповані таким чином: нормативи

капіталу, нормативи ліквідності, нормативи кредитного ризику, нормативи інвестування, нормативи відкритої валютної позиції [18].

Починаючи з 2003 року банки були зобов'язані щорічно нарощувати мінімальний розмір регулятивного капіталу і на 01.01.2007 досягти таких значень: для місцевих банків – 1,5 млн. євро, регіональних – 5 млн. євро і міжрегіональних – 8 млн. євро. У серпні 2008 року до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні було внесено зміни, згідно з якими мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1) мав становити 10 млн. євро для всіх банків.

Згодом вимоги до регулятивного капіталу банку було встановлено в розмірі 120 млн. грн. Банки, які мали регулятивний капітал менший ніж 120 млн. грн., зобов'язані були збільшити його до цього розміру до 01.01.2012 [18].

А 2014 року Верховна Рада ухвалила Закон «Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків», яким передбачається пом'якшення вимог до банків через девальвацію гривні. Відповідний закон «Про внесення змін до Закону “Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків”» (№ 2449-д) надає право НБУ не відносити банк до категорії проблемних і неплатоспроможних, у разі якщо зменшення розміру регулятивного капіталу, значення нормативу адекватності регулятивного капіталу, нормативів поточної і короткострокової ліквідності, збільшення обсягу негативно класифікованих активів банку, за якими слід оцінювати ризик і формувати резерви згідно з нормативно-правовими актами НБУ, зумовлене девальвацією курсу гривні або формуванням резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями [15].

На сучасному етапі НБУ передбачає подальше поетапне нарощення капіталу банків до 500 млн. грн. з 11 липня 2024 року. У зв'язку з кризовими подіями у банківському секторі, нестабільною економічною ситуацією власники багатьох банків не мали змогу вчасно докапіталізуватись. Регулятор пом'якшив графік докапіталізації. Такі рішення знайшли відображення у постанові №2 від

11.01.2017 р. Таким чином, до 11.07.2020р. банки повинні сформувати статутний капітал у розмірі не менше 300 млн. грн [44].

У табл. 1.2 висвітлено обсяги капіталу банків.

Кількість банків зі статутним та власним капіталом до 500 млн. грн. упродовж 2014-2018 рр. зменшується, що можна пояснити загальним скороченням банків. З 2014-2017 рр. зменшується кількість фінансових установ, які мають статутний та власний капітал у межах 500-1000 млн. грн. Станом на 01.01.2018 р. 12 банків володіють статутним капіталом більше 5 млрд. грн. та 9 банків сформували власний капітал понад 5 млрд. грн. У відносних величинах ситуація є такою: 62,2% від загальної кількості банків мають статутний капітал менше 500 млн. грн. та 56,1% — власний капітал нижче цієї суми [44].

Таблиця 1.2

Розміри капіталів банків України за період 2014-2018 рр. (станом на 01.01.)*

На період	01.01.2014		01.01.2015		01.01.2016		01.01.2017		01.01.2018	
Кількість банків	Стат. Кап.	Власн. Кап.	Стат. Кап.	Власн. Кап.	Стат. Кап.	Власн. Кап.	Стат. Кап.	Власн. Кап.	Стат. Кап.	Власн. Кап.
До 500 млн. грн.	135	131	115	113	80	80	65	57	51	46
500 млн. — 1 млрд. грн.	14	21	14	20	8	12	7	15	9	13
1-5 млрд. грн.	23	22	21	18	13	13	9	15	10	14
Більше 5 млрд. грн.	9	7	8	7	8	4	12	6	12	9
Загальна кількість банків	181	181	158	158	109	109	93	93	82	82

*Примітка: складено автором на основі даних НБУ [44]

НБУ планує впровадження нових вимог до капіталу, встановлюючи з 01 січня 2019 року норматив достатності основного капіталу (НЗ), який визначатиметься як співвідношення основного капіталу до суми активів і позабалансових зобов'язань, зважених на відповідні коефіцієнти кредитного ризику і має бути не менше ніж сім відсотків. Досягнення такого рівня достатності основного капіталу до кінця 2018 року для 20 найбільших за

розміром активів банків передбачено Меморандумом про співпрацю між Україною і МВФ.

Крім цього, для системних банків (на даний час системними банками в Україні є Укрексімбанк, ПриватБанк та Ощадбанк) буде запроваджено буфер системної важливості, з 01.01.2020 його розмір установлюватиметься диференційовано залежно від категорії системної важливості банку від 1 до 2% [18].

НБУ визначив процедуру спрощеної капіталізації банку та порядок припинення банківської діяльності без ліквідації юридичної особи згідно із вимогами Закону України «Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків».

Певні зміни, котрі передбачають зменшення термінів розгляду поданих до НБУ документів та оптимізацію процедур капіталізації, внесені до Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів.

Також постановою вказано врегулювання питань припинення проведення банківської діяльності без ліквідації юридичної особи. Це дасть змогу банкам, котрі не можуть виконати вимоги НБУ відносно капіталізації, залишити банківський ринок без навантаження на Фонд гарантування вкладів фізичних осіб [38].

Згідно із Постановою НБУ №306 «документи для погодження набуття або збільшення істотної участі в банку у зв'язку з капіталізацією за спрощеною процедурою подаються з урахуванням таких особливостей:

- 1) щодо особи, яка внаслідок капіталізації стане учасником банку не подаються документи щодо її фінансового/майнового стану;
- 2) щодо особи, яка є кінцевим власником істотної участі в банку, а також щодо осіб, які опосередковано володіють істотною участю в банку, - документи не подаються за умови, що внаслідок капіталізації розмір їх участі в банку не зміниться» [48].

НБУ протягом 10 робочих днів із дня одержання повного пакета документів приймає рішення про погодження набуття або збільшення істотної участі в банку чи заборону цього.

Отже, загальною панівною ідеєю законодавчого опосередкування капіталізації банківських установ проголошено механізм організаційних послаблень для банківських установ щодо процедур капіталізації у межах, визначених НБУ. Такий підхід виводить питання капіталізації банківських установ на формальний рівень, оминаючи питання передумов, засад та меж капіталізації банківських установ як такої.

Разом із тим без вирішення питань достатності показників капіталізації банківських установ та їх впливу на можливість здійснення банківської діяльності у платоспроможний спосіб, позбавлений тіньового елемента, не можна розраховувати на формування справедливих та розумних процедурних рамок капіталізації [7].

1.3 Рекомендації Базельського комітету щодо мінімального розміру капіталу банку

Банківська капіталізація характеризує наповненість достатнім внутрішнім капіталом банку відносно профілю ризику установи, в тому числі й за стресових умов. Оцінюючи свої потреби у капіталі, всі банки повинні враховувати вплив економічних циклів, а також чутливість до зовнішніх ризиків і факторів.

З метою нейтралізації впливу зовнішніх факторів на діяльність банківської системи органами державного регулювання в різних країнах світу використовувався певний інструментарій для підтримки банків за стресових умов.

Глобальний характер банківської діяльності сприяв її виведенню певним чином з-під контролю національних органів банківського нагляду та утворення міжнародної системи банківського нагляду. До головних організацій – впровадження міжнародних стандартів з питань регулювання секторів

фінансових послуг, котрі мають різну мету, завдання та функції, належать Базельський комітет з питань банківського нагляду, Рада з міжнародних стандартів фінансової звітності (IASB), Міжнародна організація комісій з цінних паперів (IOSCO), Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), Форум фінансової стабільності (FSF), Європейська рада із системних ризиків (ESRB), Об'єднаний комітет європейських наглядових органів (Європейська банківська адміністрація, або ЕБА), Європейська страхова та пенсійна адміністрація (EIOPA), Європейська ринкова та облігаційна адміністрація (ESMA).

Найбільш впливовим інститутом у банківській сфері, що функціонує на міжнародному рівні, є Базельський комітет з питань банківського нагляду.

Головною метою утворення Базельського комітету було вирішення проблеми забезпечення фінансової стабільності банківських систем, а також розробка та упровадження рекомендацій відносно організації пруденційного регулювання для всіх банківських установ, що мають широке міжнародне представництво.

Найважливішими та найвагомішими результатами діяльності Базельського комітету вважаються розроблені ними принципи ефективного банківського нагляду, які можна згрупувати за такими аспектами (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Групування принципів ефективного банківського нагляду [25]

Категорії принципів ефективного банківського нагляду	Склад категорій принципів ефективного банківського нагляду
1. Попередні умови ефективного банківського нагляду	1. Інституційні умови існування ефективної системи банківського нагляду
2. Ліцензування і структура нагляду	2. Необхідність ліцензування банків 3. Процедура та умови надання ліцензій 4. Передача великих часток акцій банку 5. Великі придбання або капіталовкладення банків
3. Пруденційні правила та вимоги	6. Адекватність власного капіталу 7. Вимоги до надання кредитів та їх контролю 8. Оцінка якості активів та достатність резервів під збитки 9. Концентрація ризиків та великі кредити 10. Надання кредитів інсайдерам 11. Ризики щодо країни

	12. Ринкові ризики 13. Ризик-менеджмент 14. Внутрішній контроль 15. Забезпечення високих етичних та професійних стандартів персоналу банку
4. Методологія поточного банківського нагляду	16. Огляд методів постійного нагляду 17. Інтенсивний контакт органів нагляду за банківськими установами 18. Банківська звітність 19. Перевірка інформації 20. Консолідований нагляд
5. Інформаційні вимоги	21. Вимоги щодо інформації
6. Офіційні повноваження наглядових органів	22. Повноваження органу нагляду щодо застосування певних заходів
7. Транс кордонні операції банків	23. Обов'язки home-органів нагляду 24. Обмін інформацією із закордонними органами нагляду 25. Обов'язки host-органів нагляду

На думку розробників, кожна країна з метою забезпечення ефективності державного регулювання банківської сфери та фінансової стабільності країни має відповідати розробленій системі принципів. Банківський нагляд у країні має забезпечити конкурентоспроможну банківську систему, сприяти розвитку мобільності банківської системи в умовах ринку та формуванню гнучкої нормативно-правової політики [25].

Основним завданням Базельського комітету являється упровадження єдиних стандартів в галузі банківського регулювання. Для цього Базельський комітет розробляє директиви та рекомендації для регулюючих органів держав, котрі співпрацюють у банківській сфері. Серед головних документів Базельського комітету варто виділити такі: «Базельський конкордат» (1974 р.), «Основні принципи ефективного банківського нагляду» (1997 р.), «Міжнародна конвергенція оцінки капіталу і стандартів капіталу» (1988 р.), «Міжнародна конвергенція оцінки капіталу і стандартів капіталу. Переглянута версія» (2004 р.), «Загальні регуляторні підходи до підвищення стійкості банків і банківських систем» та «Міжнародні підходи до вимірювання ризику ліквідності, стандартів і моніторингу» (2010 р.).

У «Базельському конкордаті» (1974 р.) визначено принципи співробітництва національних органів нагляду під час проведення нагляду за активними банками на міжнародному рівні на підпорядкованій їм території.

Даний документ було оновлено в 1983 р., а в 1992 р., з урахуванням попередніх документів, в тому числі Рекомендацій відносно транскордонного банківського нагляду (1996 р.), розроблено «Мінімальні вимоги до нагляду за міжнародними банківськими концернами та їхніми закордонними установами».

Наступний документ – «Основні принципи ефективного банківського нагляду» (1997 р.) – установлював для міжнародного фінансового суспільства критерії, за котрими потрібно оцінювати ефективність системи банківського нагляду. Їх було допрацьовано в 1999 р. та в 2001 р. відповідно до Методологічних роз'яснень до «Основних принципів ефективного банківського нагляду» та Методики здійснення самооцінки органами нагляду і переглянуто в жовтні 2006 р. Як зазначено в Базельському комітеті, «Основні принципи ефективного банківського нагляду» стали найбільш важливим міжнародним стандартом пруденційного регулювання та контролю. Більша частина країн-членів Базельського комітету піддержала вказані принципи.

Прийняття «Міжнародної конвергенції оцінки капіталу і стандартів капіталу», більш відомої в науковій літературі як «Базельська угода про капітал» або Базель I (1988 р.), стало новим етапом у розвитку банківської діяльності в світі, котрий започаткував інституційні зміни на світовому рівні. Спочатку угоду було направлено на регулювання діяльності міжнародних банків. Вона була обов'язковою лише для країн-членів Базельського комітету. Проте відносна простота й доступність запропонованих підходів сприяли її поширенню у світі і до 2004 р. «Базельську угоду про капітал» повністю або частково було впроваджено майже в 130 державах, в тому числі в Україні, причому відносно усіх банків в незалежності від рівня їх міжнародної активності [5, с. 18].

«Міжнародна конвергенція оцінки капіталу і стандартів капіталу. Переглянута версія», відома як Базель II, хоча дещо і замінила Базель I, проте у ній було закладено початкові його положення. До червня 2006 р. Базель I залишався чинним відносно тих засад, котрі не суперечили Базелю II. Прийняття 24 червня 2004 р. Базеля II стало результатом довготривалих консультацій, котрі проводилися починаючи ще з 1998 р.

Глобальна фінансово-економічна криза 2008 р. показала, що Базель II не повністю виправдав очікування розробників як національних регуляторів, так і суспільство. Вимоги даної угоди виявилися недостатніми для запобігання глобальним фінансовим потрясінням або пом'якшення їх наслідків, незважаючи на те, що ні один прийнятий документ Базельського комітету не мав такого впливу на діяльність банків більше, ніж Базель II.

Тому Базельський комітет в грудні 2010 р. прийняв два документи – «Загальні регуляторні підходи до підвищення стійкості банків і банківських систем» та «Міжнародні підходи до оцінки ризику ліквідності, стандартів і моніторингу» [67], також відомі як Базель III. Нові стандарти представляють собою реформу регулювання капіталу та ліквідності на світовому рівні, що спрямована на зміцнення банківського сектора, підвищення його спроможності переживати фінансові та економічні кризи незалежно від джерела їх походження, а також на вдосконалення банківського регулювання і контролю.

Нова редакція «Міжнародної конвергенції оцінки капіталу і стандартів капіталу: нові підходи», що дістала назву Базель III, містить низку документів, правил та рекомендацій, котрі становлять його основу. Міжнародна конвергенція встановлює нові мінімальні вимоги до капіталу, нові показники ліквідності та «леверидж», а також пропонує нові методики й підходи до оцінювання ризиків. Крім того, документ вводить більш жорсткі стандарти нагляду за банківською діяльністю, зокрема підвищує вимоги до розкриття інформації з питань управління ризиками.

До основних переваг Базеля III треба віднести те, що Базельські стандарти мають підвищувати стійкість банків і захищати права споживачів фінансових послуг. Запропонований пакет нових правил має забезпечити стабільність фінансової системи, мінімізувати ризики та ймовірність майбутніх криз, допомогти банкам долати економічні й фінансові потрясіння без істотної державної підтримки, що сприятиме зміцненню банківських установ у довгостроковій перспективі й підвищенню довіри до банківської системи з боку населення.

Реалізація Базельських вимог потребує від кожної країни істотних зусиль. Для кращого розуміння особливостей імплементації рекомендацій Базельського комітету, а також труднощів, що виникають при цьому, розглянемо декілька прикладів, більш близьких до вітчизняних реалій [63].

Базельські угоди містять певні новації щодо регулювання ліквідності банку. Оцінювання ліквідності здійснюється на основі застосування таких принципів:

безперервність;

гнучкість (поєднання стандартів та інструментів моніторингу);

всебічність (урахування мікро- і макроекономічних чинників).

Запровадження нових регуляторних заходів було спрямовано на підвищення стійкості банківської системи за рахунок збільшення ліквідних резервів та покращення якості капіталу. Співставність основних регуляторних вимог Базель II і Базель III за хронологією досягнення повного впровадження представлено у табл. 1.3. Але у регуляторних колах продовжується гостра полеміка щодо наслідків переходу на нові стандарти. З огляду на це значення інструментів регулювання ліквідності банків підлягає моніторингу та уточненню упродовж наступних років (табл.1.4).

Таблиця 1.4

Співставність основних регуляторних вимог Базель II і Базель III за хронологією досягнення повного впровадження [24]

Показники	Базель II	Базель III	Дата досягнення повного впровадження у країнах – членах Базельського комітету
1. Адекватність загального капіталу	8	8	-
1.Адекватність капіталу I рівня, %	4	6	01.01.2015
2.Адекватність акціонерного капіталу, %	2	4,5 (прості акції після відрахувань)	01.01.2015

3. Буфер консервації капіталу	Відсутній	Упродовж 01.01.2016 – 01.01.2019 збільшення з 0,625% до 2,5% Створення буферу збереження капіталу на рівні додаткових 2,5% підвищить рівень капіталу 1рівня до 7%.	01.01.2019
4. Контрциклічний буфер капіталу	Відсутній	Є макропруденційним інструментом зі змінними характеристиками та варіюється у діапазоні від 0% до 2,5%	
5. Фінансовий важіль	Відсутній	Упродовж 01.01.2013 – 01.01.2016: 3%	01.01.2017 – коригування показника; 01.01.2018 – 01.01.2019 – уточнення показника
6. Показник ліквідного покриття	Відсутній	Моніторинг: 01.01.2011 – 01.01.2014; з 01.01.2015 – 100%	01.01.2015
7. Показник чистого стабільного фінансування	Відсутній	Моніторинг: 01.01.2011 – 01.01.2017; з 01.01.2018 – 100%	з 01.01.2019 – уточнене значення

Хоча запровадження в Україні Базельських вимог до капіталу банків поки що відтерміновано, але потребує відповідного нормативного та організаційного забезпечення з боку Національного банку України.

Отже, Базель III пропонує нові стандарти капіталу та запроваджує три нові коефіцієнти, серед яких два окремі коефіцієнти ліквідності та новий коефіцієнт левериджу. Все це спрямоване на зміцнення регулювання, нагляду та управління ризиками в банківському секторі. Нові стандарти капіталу та буфери капіталу мають на меті спонукання банків збільшувати рівень капіталізації та якість капіталу, порівняно з вимогами Базеля II.

Динамічне резервування, запропоноване Базелем III діятиме за схемою накопичення коштів на фазі кредитного буму й втрачання в період кризи, не створюючи при цьому тиску на рентабельність та власний капітал. Попередня система передбачала створення резервів на можливі втрати в момент дефолту, що неминуче погіршувало і без того складне становище банку.

Базельський комітет надає банкам й так званий «пільговий період», щоб уможливити досягнення ними повної відповідності з новітніми вимогами та розробити стратегії подальшого розвитку з урахуванням всіх позитивних

аспектів використання у власній практиці посилених стандартів Базельського комітету [24].

Нагадаємо, що з 01.01.2020 р. відповідно до Базеля III передбачено формування банками буферу консервації капіталу у розмірі 0,625% від зважених за ризиком активів з поступовим доведенням його значення до 2,5% станом на 01.01.2023 р. [37].

РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЮЧОЇ ПРАКТИКИ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВ В УКРАЇНІ

2.1 Ретроспективний аналіз регулятивних вимог щодо мінімального розміру капіталу банків в Україні

Банківська система України за роки незалежності пройшла шлях, котрий банківські системи розвинутих країн світу проходили століттями. За всі роки свого становлення вона є адекватною розвитку економіки країни. Одна з найскладніших проблем розвитку банківської системи України є підвищення капіталізації банківської системи.

Гіперінфляція 1993 року показала, що фіксація статутного капіталу банку в національній валюті є неефективною. Тому службою банківського нагляду було розроблено нове Положення про економічні нормативи регулювання діяльності комерційних банків, яке було затверджене Постановою Правління НБУ від 21.12.1993 № 114.

Положенням уперше було встановлено обов'язкові для всіх комерційних банків економічні нормативи: мінімального розміру статутного фонду, платоспроможності банку, показники ліквідності балансу, максимального розміру ризику на одного позичальника, обов'язкові резерви, що розміщуються в НБУ. Мінімальний розмір статутного фонду для реєстрації комерційного банку встановлювався не в купоно-карбованцях, а в міжнародній платіжній одиниці ЕКЮ в сумі 3 мільйонів.

Було встановлено, що платоспроможність банку визначається як співвідношення між власними коштами банку і його активами. Чітко регламентовано, що власні кошти банку складаються з основного і додаткового капіталів. Основний капітал включає фактичний статутний фонд у сумі, не більший, ніж зареєстрованої НБУ, та інші фонди, які створюються банком за рахунок прибутку, що залишається в розпорядженні банку після сплати податків

і обов'язкових платежів. Додатковий капітал складається: з резервів для покриття кредитних і валютних ризиків та ризиків цінних паперів; резервів, створених за рахунок переоцінки фіксованих активів банку. При обчисленні платоспроможності додатковий капітал включається до власних коштів банку в розмірі, не більшому від основного капіталу.

Власні кошти для визначення платоспроможності банку зменшуються на розмір внесків до статутних фондів інших підприємств, установ та організацій, коштів і майна для участі в їхній господарській діяльності та на суму майнового внеску учасників банку до його статутного фонду.

Таким чином НБУ вже на початку своєї діяльності, створюючи національну систему регулювання банківської діяльності і нагляду за банками, намагався максимально враховувати рекомендації Базельського комітету з питань нагляду і регулювання діяльності банків.

Але українські реалії показали, що не всі чинні банки, особливо малі і середні, були в змозі одномоментно виконати такі підвищені вимоги, що призвело до банкрутства більше ніж 100 банків. Тому ВРУ 1996 року внесла зміни до Закону України «Про банки і банківську діяльність» [46]. Одна зі змін стосувалась мінімального розміру статутного капіталу.

Зокрема, комерційні банки зобов'язували збільшити свої статутні фонди і здійснити перереєстрацію в такі строки: у сумі, еквівалентній 100 тис. ЕКЮ, – до 1 червня 1996 року; 250 тис. ЕКЮ – до 1 жовтня 1996 року; 500 тис. ЕКЮ – до 1 січня 1997 року; 750 тис. ЕКЮ – до 1 червня 1997 року; 1 млн. ЕКЮ – до 1 січня 1998 року.

Крім того, згідно із внесеними змінами НБУ був зобов'язаний установити мінімальний розмір статутного фонду комерційних банків з участю іноземного капіталу в сумі, збільшеній не менш як утричі від суми, передбаченої частиною першою статті 51 Закону України «Про банки і банківську діяльність», а для комерційних банків із 100-процентним іноземним капіталом – не менш як у п'ять разів.

Було встановлено, що починаючи з 1 січня 1998 року, у разі, якщо розмір внесеного статутного фонду комерційного банку за станом на 31 березня кожного року становитиме суму, еквівалентну менш як 1 млн. ЕКЮ за офіційним курсом грошової одиниці України, НБУ був зобов'язаний скасовувати дозвіл на створення комерційного банку і відкликати ліцензії на виконання банківських операцій. Ухвалені зміни підштовхнули українські банки до нарощення капіталу і дали можливість НБУ ще більше наблизити вимоги до рекомендацій Базельського комітету.

Незаперечним є також твердження Базельської угоди щодо потреби постійної підтримки достатнього рівня регулятивного капіталу для збереження довіри до банківської системи з боку громадськості. Про потребу визначення регулятивного капіталу вперше зазначено в Угоді 1988 року і роз'яснено у прес-релізі від 27 жовтня 1997-го «Про інструменти, прийнятні для включення в капітал 1-го рівня». При цьому в разі застосування стандартизованого підходу щодо врахування кредитного ризику при розрахунку капіталу загальні резерви, як зазначено в параграфах 381-383 Угоди, можуть бути включені до капіталу 2-го рівня, але в розмірі не більше ніж 1,25% від активів, зважених на ризик. Капітал 3-го рівня був поданий у «Доповненні до Угоди про достатність капіталу в цілях обліку ринкових ризиків» (Amendment to Capital Accord to Incorporate Market Risk) 1996 року [8, с. 10].

Наприкінці 1997 року НБУ ухвалив Інструкцію № 10 «Про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків», у якій у черговий раз підвищив вимоги до мінімального розміру капіталу [17].

Зокрема, норматив мінімального розміру капіталу (Н1) установлювався для чинних банків, які були зареєстровані НБУ до 01.01.1996: у сумі, еквівалентній 2 млн. ЕКЮ, – на 1 січня 1998 року; і 3 млн. ЕКЮ – на 1 січня 1999-го.

Для банків, які були зареєстровані Національним банком України після 01.01.1996, а також для новостворюваних банків норматив мінімального розміру

капіталу банку встановлювався за вищезазначеними розмірами, починаючи після першого календарного року з початку діяльності.

Для реєстрації комерційного банку встановлюється мінімальний розмір статутного капіталу в сумі, еквівалентній 1 млн. ЕКЮ.

Мінімальний розмір статутного капіталу новоствореного банку з участю іноземного капіталу в разі, якщо частка іноземного капіталу у статутному капіталі банку становила до 50%, мав бути не менший від суми, еквівалентній 5 млн. ЕКЮ на день підписання установчого договору за офіційним курсом НБУ.

Якщо частка іноземного капіталу у статутному капіталі банку становить 50% і більше, то мінімальний розмір статутного капіталу з участю іноземного капіталу має бути не менший від суми, еквівалентної 10 млн. ЕКЮ на день підписання установчого договору за офіційним курсом НБУ.

Починаючи з 1 січня 1998 року в разі, якщо розмір внесеного статутного капіталу комерційного банку за станом на 31 березня кожного року становитиме суму, еквівалентну менше ніж 1 млн. ЕКЮ за офіційним курсом національної грошової одиниці України, НБУ повинен скасовувати дозвіл на створення комерційного банку і відкликати всі ліцензії на виконання банківських операцій.

Ураховуючи реальну ситуацію, що склалася в банківській системі України після азійсько-російської фінансової кризи 1997–1998 рр., НБУ у травні 1999 року вніс зміни до Інструкції № 10 «Про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків». Так, норматив капіталу встановлювався для чинних банків, які були зареєстровані Національним банком України:

- у сумі 5 млн. гривень на день введення в дію змін і доповнень до Інструкції;
- у сумі 8 млн. гривень за станом на 1 жовтня 1999 року;
- у сумі 10 млн. гривень за станом на 1 квітня 2000 року.

Національний банк України залежно від економічного становища країни, стану світових фінансово-кредитних і валютних ринків та відповідно до змін курсу національної валюти міг переглядати значення нормативу капіталу за станом на кожне перше число нового року.

На виконання вимог Національного банку України щодо розміру капіталу банку для тих комерційних банків, які на день введення в дію змін і доповнень до Інструкції не сформували капітал у встановленому розмірі (8 млн. гривень і 10 млн. гривень за станом на 01.10.1999 та 01.04.2000 відповідно), установлювався такий механізм нарощування власної капітальної бази.

1. Кожний вищезазначений банк не пізніше ніж 01.10.1999 та 01.04.2000 повинен був розробити заходи щодо перспектив розвитку капітальної бази банку (програма капіталізації).

2. Виконання комерційними банками програм капіталізації аналізувалися щоквартально і контролювалися територіальними управліннями Національного банку України раз на рік на 01.04 кожного року.

3. Сума капіталу банку за станом на 01.04 кожного року (починаючи із 01.06.1999) фіксувалась і не могла бути зменшена протягом наступного періоду за винятком випадків, які не залежали від банків. При зменшенні суми капіталу більше ніж на 10% порівняно з попереднім періодом територіальні управління НБУ повинні були розглядати питання про відкликання ліцензій на здійснення всіх або окремих операцій, які є неприбутковими і збитковими для банків.

Для забезпечення реальної капіталізації банківської системи України встановлювалося, що залежно від розміру капіталу банки були поділені на три категорії. Категорія капіталу банку визначалася щоквартально. Відповідно до встановленої категорії капіталу Національний банк України рекомендував установлювати низку обмежень.

Виконуючи нові вимоги і нормативи НБУ щодо мінімального розміру капіталу, комерційні банки активно його нарощували, про що свідчить, зокрема, суттєве збільшення 2000 року кількості банків із капіталом понад 5 млн. євро (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка обсягу нормативного капіталу банків України*

Розмір нормативного капіталу	Кількість банків	Кількість банків за станом
------------------------------	------------------	----------------------------

	за станом на 01.01.2000	на 01.01. 2001
До 1 млн. євро	14	6
Від 1 до 2 млн. євро	34	0
Від 2 до 3 млн. євро	31	14
Від 3 до 5 млн. євро	41	45
5 млн. євро і більше	44	89 (у т. ч. 20 банків більше ніж 10 млн. євро)
Усього	164	154

*Примітка: складено автором за джерелом [44]

У серпні 2001 року НБУ прийняв нову Інструкцію про порядок регулювання діяльності банків в Україні, в якій були встановлені нові обов'язкові економічні нормативи, що були згруповані так: нормативи капіталу, нормативи ліквідності, нормативи кредитного ризику, нормативи інвестування, нормативи відкритої валютної позиції [18].

До групи нормативів, що регулюють капітал банку, включено три нормативи: норматив мінімального розміру регулятивного капіталу Н1, норматив адекватності регулятивного капіталу (платоспроможності) Н2 і норматив адекватності основного капіталу Н3.

Через норматив мінімального розміру регулятивного капіталу Н1 НБУ реалізував вимоги до обсягу банківського капіталу на момент створення банку, а далі – упродовж усього періоду їх функціонування. Причому регулюванню підлягав не фінансовий капітал банку, який відображає залишковий інтерес у його активах за вирахуванням зобов'язань, а регулятивний [61, с. 262].

Регулятивний капітал банку складається з основного (1-го рівня) капіталу і додаткового (2-го рівня) капіталу. Основний капітал вважається незмінним і таким, що не підлягає передаванню, перерозподілу та повинен повністю покривати поточні збитки. Додатковий капітал має менш постійний характер і його розмір піддається змінам.

В Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні НБУ ввів постійне підвищення вимог до розміру регулятивного капіталу. Так, починаючи з 2003 року банки були зобов'язані щорічно нарощувати мінімальний розмір регулятивного капіталу і на 01.01.2007 досягти значень, відображених у табл. 2.2.

Така шкала давала можливості поступово нарощувати капітал для малих і середніх банків, започатковувати сектор кооперативних банків у банківській системі України.

У серпні 2008 року до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні було внесено зміни, згідно з якими мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1) мав становити 10 млн. євро для всіх банків.

Таблиця 2.2

Вимоги НБУ до мінімального розміру регулятивного капіталу банків, за період з 01.01. 2003 р. по 01.01 2007 р.*

Діючі банки	Мінімальний розмір регулятивного капіталу (Н1), євро				
	01.01.2003	01.01.2004	01.01.2005	01.01.2006	01.01.2007
• місцеві;	1 000 000	1 150 000	1 300 000	1 400 000	1 500 000
• регіональні, у т. ч. спеціалізовані (ощадних та іпотечних);	3 000 000	3 500 000	4 000 000	4 500 000	5 000 000
• міжрегіональні, у т. ч. спеціалізовані інвестиційні, розрахункові, центральний кооперативний банк	5 000 000	5 500 000	6 000 000	7 000 000	8 000 000
Новостворені банки:	1 рік	2 рік	3 рік	4 рік	5 рік
• місцеві;	1 000 000	1 100 000	1 200 000	1 350 000	1 500 000
• регіональні, у т. ч. спеціалізовані (ощадних та іпотечних);	3 000 000	3 500 000	4 000 000	4 500 000	5 000 000
• міжрегіональні, у т. ч. спеціалізовані інвестиційні, розрахункові, центральний кооперативний банк	5 000 000	5 500 000	6 000 000	7 000 000	8 000 000

*Примітка: складено автором за джерелом [44]

Банки, які мали регулятивний капітал менший, ніж 10 млн. євро, зобов'язані були збільшити його розмір відповідно до таких значень [18]:

а) розмір регулятивного капіталу яких більший, ніж 8 млн. євро: до 01.07.2009 – 9 млн. євро; до 01.07.2010 – 10 млн. євро;

б) розмір регулятивного капіталу яких менший, ніж 8 млн. євро: до 01.01.2010 – 7 млн. євро; до 01.01.2011 – 8,5 млн. євро; до 01.01.2012 – 10 млн. євро.

Змінами до Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 24.07.2009 у складі додаткового капіталу банку було передбачено наявність гібридного (боргу / капіталу) капітальних інструментів, які повинні відповідати таким критеріям:

- є незабезпеченими, субординованими і повністю сплаченими;
- не можуть бути погашені з ініціативи власника;
- можуть вільно брати участь у покритті збитків без пред'явлення банку вимоги про припинення торговельних операцій;
- дозволяють відстрочення обслуговування зобов'язань щодо сплати відсотків, якщо рівень прибутковості не дозволяє здійснити такі виплати.

Згодом вимоги до регулятивного капіталу банку було встановлено в розмірі 120 млн. гривень.

Банки, які мали регулятивний капітал менший, ніж 120 млн. грн., зобов'язані були збільшити його до цього розміру до 01.01.2012. Одночасно були змінені вимоги до розрахунку нормативу адекватності регулятивного капіталу Н2 і нормативу співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів Н3.

З 01 січня 2019 року набирає чинності новий норматив достатності основного капіталу (Н3), який визначається як співвідношення основного капіталу до суми активів і позабалансових зобов'язань, зважених на відповідні коефіцієнти кредитного ризику, і має бути не менше ніж сім відсотків. Досягнення такого рівня достатності основного капіталу до кінця 2018 року для 20 найбільших за розміром активів банків передбачено Меморандумом про співпрацю між Україною і МВФ.

Банк, згідно з черговими змінами до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків, повинен формувати буфери капіталу (з 01.01.2020), а саме – буфер запасу (консервації) капіталу, контрциклічний буфер понаднормативне значення нормативу достатності основного капіталу (Н3). Крім цього, для системних банків буде запроваджено буфер системної важливості [18].

Актуальний графік передбачає щорічне збільшення капіталу на 100 млн. грн., починаючи з 11 липня 2017 року, і надає можливість банкам

використовувати прибуток попереднього року для докапіталізації; у разі неможливості збільшення капіталу в зазначений термін доцільно передбачити можливість функціонування банків з обмеженими ліцензіями.

Експерти позитивно оцінюють рішення НБУ спростити процедуру злиття банків, що має дозволити скоротити цей процес із дев'яти місяців до трьох. Відповідна концепція уже затверджена Нацбанком, але потрібні зміни в законодавстві ще не ухвалено [10].

2.2 Оцінка якісних та кількісних показників капіталізації банків в Україні

Визначення показників, що свідчать про достатність банківського капіталу та надійність банків, дають змогу оцінити наявний та необхідний рівні капіталізації банківської системи країни. Національний банк України проводить заходи щодо зростання капіталізації вітчизняних банків шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів, які визначають рекомендований розмір економічних нормативів, що визначаються відношенням до регулятивного або статутного капіталу. Так, у 2017 р. норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (H2) встановлений на рівні не менше 10%, коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів – не менше 7%, а мінімальний розмір регулятивного капіталу – 500 млн. грн.

Оскільки провідна роль за нейтралізації основних банківських ризиків належить регулятивному капіталу, слід зазначити, що найбільш стабільним складником регулятивного капіталу банку є статутний капітал, тому, визначаючи достатність капіталу, варто приділити увагу саме розміру статутного капіталу.

За офіційними даними НБУ, на 01.01.2018 в Україні діяло 82 банки, розмір власного капіталу яких становив 163,597 млрд. грн., або 8,17% пасивів банків. Сплачений зареєстрований статутний капітал банків становив 495,377

млрд. грн. Треба зауважити, що розмір статутного капіталу є більшим за величину власного капіталу з 2010 р. Такий стан речей свідчить про наявність недосформованих резервів у банків у значному обсязі. Розрив між даними показниками зменшується, що позитивно характеризує відновлення банківської системи.

Згідно з Інструкцією «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні», для забезпечення реальної капіталізації за рівнем достатності капіталу всі банки України поділялися на п'ять груп: добре капіталізовані, достатньо капіталізовані, недокапіталізовані, значно недокапіталізовані, критично недокапіталізовані. У зв'язку з критичними явищами, які характерні для фінансового сектора України в 2008–2009 рр., такий поділ банків був відмінений. У результаті внесених змін усі вітчизняні банки поділяють на дві групи: ті, які дотримуються встановлених нормативів капіталу, і ті, які не дотримуються цих вимог.

Варто підкреслити, що заходи такого регулятивного характеру не дали позитивних результатів протягом перших років їх реалізації. Це підтверджує той факт, що загалом у банківській системі рівень адекватності (достатності) регулятивного капіталу станом на 01.01.2008 зменшився до 13,92%. Для порівняння, цей показник у 2004 р. дорівнював 15,11%. 2005–2008 рр. – це період, що характеризується зниженням рівня достатності регулятивного капіталу майже у 80% банків.

Починаючи з 2008 р. значення цього показника зростало і максимального свого значення досягло в 2011 р., а саме 20,83%, проте вже в 2012 р. рівень достатності регулятивного капіталу знову відновлює тенденцію до зниження

рис. 2.1). Станом на 01.01.2017 цей показник дорівнював 12,69%.

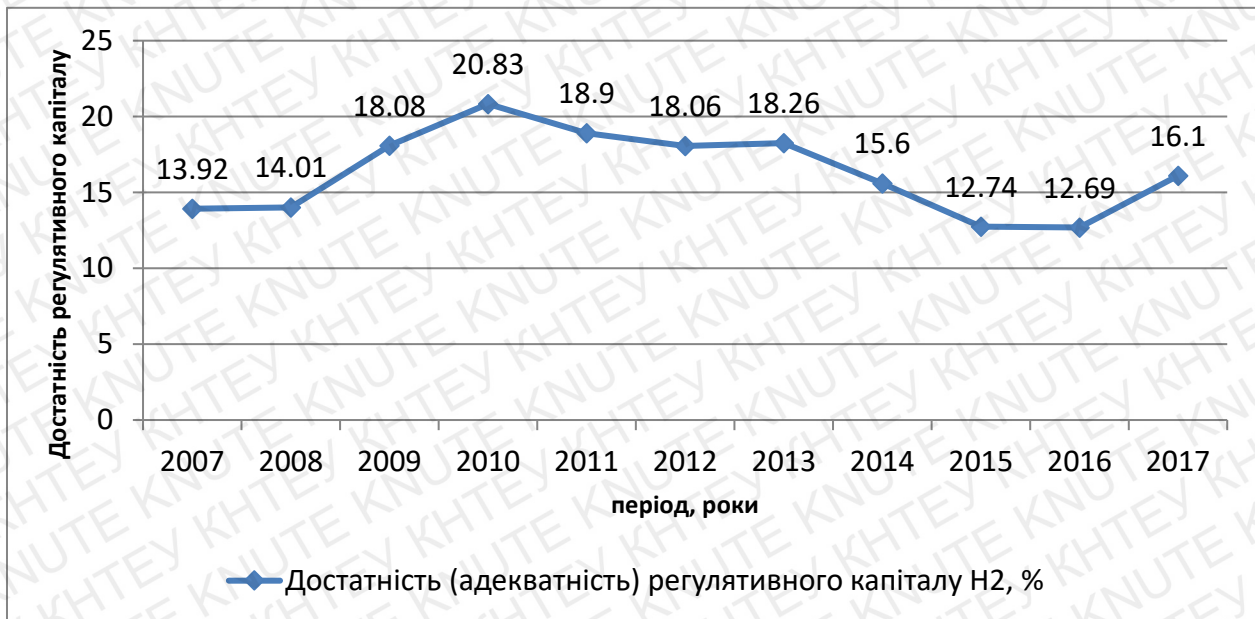

Рис. 2.1. Динаміка достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2)*

*Примітка: складено автором за джерелом [44]

Обсяг регулятивного капіталу починаючи з 01.01.2014 зберігає тенденцію до зменшення (рис. 2.2) і становить на 01.01.2017 лише 109,653 млрд. грн. НБУ також обчислює коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3). Значення цього нормативу продовжує зростати, але протягом 2006–2008 рр. відбулося незначне його зниження.

Рис. 2.2. Динаміка обсягу регулятивного капіталу (Н1)*

*Примітка: складено автором за джерелом [44]

За 2008–2013 рр. вітчизняні банки досить помітно збільшили обсяг свого капіталу. Станом на 01.01.2014 їх регулятивний капітал зріс у 2,84 рази проти

аналогічного періоду 2008 р. і досяг понад 204,976 млрд. грн. Однак за результатами останніх трьох років спостерігається тенденція до зниження цього показника. Станом на 01.01.2017 регулятивний капітал вітчизняних банків становив лише 109,653 млрд. грн.

Варто підкреслити, що показник власного капіталу в розмірі більше 15 млрд. грн. станом на 01.01.2017 мають лише три банки, з яких усі державні, а саме АТ «Ощадбанк», АТ «Укресімбанк», ПАТ «КБ «ПриватБанк». Досить багато банків характеризуються низьким рівнем капіталізації, на що звертає увагу НБУ, оскільки це свідчить як про неможливість, так і про небажання власників додатково вкладати кошти в розвиток банку. Велика кількість банків збільшує свій капітал, але є й такі, де спостерігається тенденція до зниження власного капіталу (рис. 2.3).

Про помітне поліпшення показників капіталу свідчить зменшення переоцінки основних засобів. Це один із найбільш використовуваних методів для «роздування» банківського капіталу. Для функціонування кожен банк повинен володіти власними фінансовими ресурсами, основну частину яких становить статутний фонд. В Україні розмір сплаченого зареєстрованого статутного капіталу також має тенденцію до зростання (рис. 2.3). Крім того, можна зробити висновок, що з 2010 р. питома вага сплаченого зареєстрованого статутного капіталу в пасивах банків зростає швидшими темпами, ніж питома вага капіталу в пасивах банків (винятком є лише 2015 р.).

Рис. 2.3. Динаміка питомих ваг капіталу в пасивах банків і питомих ваг статутного капіталу в пасивах банків *

*Примітка: складено автором за джерелом [44]

Оцінювати банківську систему загалом і вживати заходи для її реформування потрібно в тісному зв'язку зі становищем і зміною усієї економіки держави, особливо реального сектору. Вдосконалення банківської системи, подальша капіталізація вітчизняних банків віддзеркалюють темпи економічного зростання й підвищення рентабельності банківського бізнесу як економічної діяльності (табл. 2.4).

Згідно з наведеними в таблиці даними, бачимо, що до 2008 р. темп зростання капіталу значно відставав від темпу зростання активів банків. За збереження цієї тенденції виникла б проблема виконання банками нормативу адекватності капіталу, а згодом і загроза порушення стабільності та надійності існування банківської системи. Починаючи з 2008 р. відбувалося зростання даного показника регулятивного капіталу аж до 20,83%. Це можна розглядати як позитивну динаміку, тому що його збільшення було спричинене сповільненням темпу зростання активів українських банків.

Таблиця 2.4

Основні показники діяльності вітчизняних банків за період 2008-2018 рр.*

Показники	Активи банків, млн. грн.	Темпи приросту, %	Капітал, млн. грн.	Темпи приросту, %	Сплачений зареєстрований статутний капітал, млн. грн.	Темпи приросту, %
01.01.08	599396		69578		42873	
01.01.09	926086	154,50	119263	171,41	82454	192,32
01.01.10	873450	94,32	120208	100,79	119189	144,55
01.01.11	942084	107,86	137725	114,57	145857	122,37
01.01.12	1054272	111,91	155487	112,90	171865	117,83
01.01.13	1127179	106,92	170196	109,46	176239	102,55
01.01.14	1277508	113,34	192599	113,16	183978	104,39
01.01.15	1316718	103,07	148063	76,88	179208	97,41
01.01.16	1254385	95,27	103713	70,05	206387	115,17
01.01.17	1256299	100,15	123784	119,35	414668	200,92
01.01.18	1336358	106,37	163597	132,16	495377	119,46

*Примітка: складено автором за джерелом [44]

Подолання наслідків фінансової кризи у банківському секторі різних країн світу стимулювало розроблення та впровадження нових міжнародних стандартів управління капіталом – рекомендації Базель III.

Ключовою вимогою Базель III є збільшення наявного у банків власного капіталу для покриття своїх фінансових утрат (мінімальний розмір ліквідного резерву власного капіталу банку або так званого коефіцієнта основного капіталу I-го рівня збільшується до 6%). На доповнення до нього рішенням Базельського комітету кожний банк зобов'язаний створити спеціальний буферний резервний капітал у розмірі 2,5%. Також банки зобов'язані створити спеціальний контрциклічний резерв у розмірі 0–2,5% від капіталу на випадок кризової ситуації у світовій фінансовій системі. Фактично за нових вимог банки будуть змушені забезпечувати дотримання співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів на рівні 10,5%, а не 8%, як було раніше.

Нині можливості українських банківських установ порівняно незначні. Із такими власними силами досягти помітного піднесення майже неможливо, тому занадто низька капіталізація наших банків може спричинити ситуацію, коли вони виявляться неконкурентоспроможними порівняно з іноземними банківськими компаніями. В Україні частка останніх зростає, проте змінюється структура іноземного капіталу. Станом на 01.01.2017 частка зовнішнього капіталу в

українській банківській системі вже дорівнювала 40,9%: це – 38 банків з іноземним капіталом; із них 17 – зі 100%-ми іноземними інвестиціями (рис. 2.4).

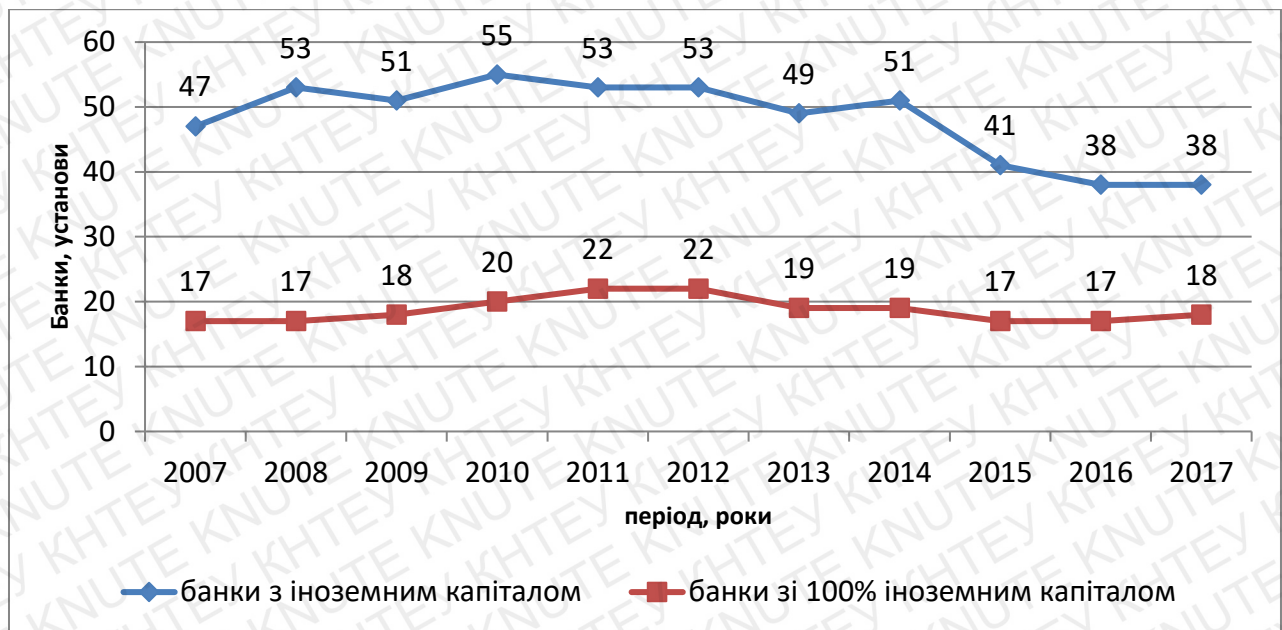

Рис. 2.4. Динаміка кількості банків з іноземним капіталом і кількості банків зі 100%-м іноземним капіталом *

*Примітка: складено автором за джерелом [44]

Отже, існує значна зацікавленість іноземних банків банківською системою України. Раніше іноземні інвестори переважно створювали в нашій країні банківські представництва, але нині здебільшого вони купують акції, частки або ж банківські установи у цілому. Після цього бачимо зростання рівня капіталу й розширення діяльності куплених банків.

З одного боку, приплив іноземного капіталу в банківську систему України означає додаткові фінансові ресурси для здійснення кредитної та інвестиційної діяльності. Важливо, що неодмінним компонентом іноземних інвестицій є новітній досвід роботи та управління банківським установами, технології, сучасні продукти та програмні розробки.

Але, з іншого боку, з'являється й небезпека витіснення вітчизняних банків із ринку більш капіталізованими конкурентами. За таких умов необхідно вжити державних заходів щодо підтримки своєї банківської системи, щоб мінімізувати загрозу економічній залежності національної банківської системи.

Частка іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі вже перевищила 54%. Тому регулятору необхідно прийняти певні заходи щодо регулювання ситуації, яка склалася в банківській системі. З одного боку, раціональним є використання принципу національного режиму. Проте, оцінюючи недосконалість вітчизняного законодавства, а також деякі макроекономічні чинники, очевидним є той факт, що це сформує певні ризики для іноземних банків та мінімізує привабливість фінансового сектора для інвестицій в цілому, тому доцільним є принцип взаємності та консолідованого нагляду. Крім того, принцип взаємності надасть українським банкам, що виходять на зовнішні ринки, отримати інші умови діяльності в країнах-реципієнтах. Застосування принципу консолідованого нагляду дозволить здійснювати контроль за діяльністю іноземних банків.

Наразі банки з іноземним капіталом є активними учасниками конкурентної боротьби на вітчизняному фінансовому ринку, проте для подальшого підвищення інвестиційного потенціалу банківської системи України та її стимулюючої ролі в соціально-економічному розвитку країни потрібен системний підхід до регулювання доступу іноземного капіталу до вітчизняного банківського сектору. Україні необхідно покращити економічний та політичний стан, забезпечити відповідність усім стандартам ЄС, забезпечити стабільність банківського сектору [64].

На макроекономічному рівні розмір власного капіталу є основою кредитних та інвестиційних процесів, його надійності та розвитку, тому необхідними є регуляторні та фіскальні важелі, що забезпечать стимулювання нарощування банківського капіталу. Основним показником, який використовують для оцінки капіталізації банків на макrorівні, є відношення власного капіталу до ВВП країни. Вітчизняні та зарубіжні вчені стверджують, що достатній для забезпечення економічного розвитку країни обсяг капіталу банківської системи повинен дорівнювати 6–7% ВВП. За даними, відношення власного капіталу до ВВП країни станом на 1 січня 2017 р. становив 5,04% ВВП.

Цей результат характеризує недостатню спроможність банківської системи забезпечувати потреби національної економіки [66].

Загалом можна сказати, що для того, щоб вирішити проблему щодо підвищення рівня капіталізації та надійності установ банківської системи України, банкам було б доцільно:

- поліпшити якість капіталу та забезпечити достатній рівень покриття ним ризиків, що приймаються банками;
- пришвидшити процес завершення переходу банківської системи України на умови Базель-II та розпочати підготовку до впровадження стандартів Базеля-III;
- стимулювати залучення власного банківського прибутку для інвестицій у капітал шляхом звільнення від оподаткування частини прибутку кредитних установ, спрямовану на підвищення рівня їх капіталізації, стимулювати інвесторів звільненням від податків на прибуток, який спрямовується на капіталізацію банків;
- стимулювати приплив капіталу у банки за рахунок активного залучення коштів акціонерів, у тому числі портфельних інвесторів;
- з метою уникнення можливого деструктивного впливу міжнародних фінансових потоків на банківську систему України, потрібно встановити економічну межу оптимального впливу зарубіжного капіталу на вітчизняні банки на рівні 40-45% від капіталу усіх банків;
- збільшувати показник адекватності капіталу через консолідацію банківської системи України (консорціумне кредитування, створення банківських об'єднань, злиття банків, їх реорганізація) [42].

2.3 Аналіз основних напрямків капіталізації вітчизняних банків протягом останніх років

Девальвація національної грошової одиниці також суттєво вплинула на вітчизняну банківську систему. За 2014-2017 рр. гривня девальвувала по

млн. грн.	135802	160897	178454	178909	204976	188949	130974	123784	163597
темп росту, %	10,3	18,5	10,9	0,3	14,6	-7,8	-30,7	-5,5	32,2
відношення капіталу до ВВП, %	14,9	14,9	13,6	12,7	14,1	12,1	6,6	5,2	5,5

*Примітка: складено автором за джерелами [20, с. 66; 44]

У післякризовий період падіння реального ВВП на 3,7% у 2010 р. відносно 2009 р. супроводжувалось істотним зниженням темпів зростання активів банків – 4,9 % у 2010 р. стосовно 2009 р. У 2011 р. відновлення виробництва сприяло відносній стабілізації темпів росту ВВП на 18,5 % та відносному збільшенню активів банків на 7 % й капіталу банківської системи на 18,5 %, однак у 2012-2013 рр. економіка знову увійшла у фазу рецесії, а інфляція досягла «дна». Обсяг реального ВВП у 2013 р. збільшився на 0,7%, активи на 6,9%, а капітал – на 0,3%.

Загальні активи банків за 2014 р. зросли на 3,0%, а капітал банків знизився на 7,8%, тоді як ВВП демонстрував зростання на 7,7%. Близько 40% збитків у системі спричинили банки, що належать до категорії неплатоспроможних і в яких функціонують введені Фондом гарантування вкладів фізичних осіб тимчасові адміністрації [43].

На початок 2016 р. темп росту ВВП демонстрував його збільшення на 26,3%, тоді як активи банківської системи зменшились на 4,7% так само, як їх відношення до ВВП – з 84,1% станом на 1.01.2015 р. до 63,4% станом на 1.01.2016 р. Стосовно капіталу, банківської системи спостерігається його стрімке зниження станом на 1.01.2016 р. на 30,7%, а його відношення до ВВП – майже вдвічі (6,6% у 2015 р. порівняно з минулим 2014 р. – 12,1%). Це явище експерти пояснюють тим, що протягом 2014-2015 рр. політика була спрямована на зменшення кількості банків в Україні до 130 (разом із неплатоспроможними) станом на 1.10.2015 р.

Кінець 2016 р. відзначився націоналізацією «ПриватБанку» – істотною подією для всієї економіки. Всього ж, за підсумками 2016 р., система отримала рекордний збиток у 159 млрд. грн.

Станом на 1 січня 2017 р. у стані ліквідації знаходився 81 банк. До чотирьох банків уведено тимчасову адміністрацію.

Негативний вплив політичних процесів на банківську систему відображається у загостренні економічних проблем, спричинених конфліктом на Сході України, та неузгодженістю між політикою та економікою. Прикладом таких протиріч може слугувати накладення 15 березня 2017 року фінансових санкцій НБУ на українські дочірні підприємства російських банків, які знаходяться у державній власності. Причиною санкцій стала інформація про те, що Сбербанк почав обслуговувати клієнтів із самопроголошених республік та за словами заступника Голови НБУ К.Рожкової «посилення негативних тенденцій у відносинах України і Росії і нагнітання ситуації». Дане питання має двоїсте значення як для банківської системи, так і для України в цілому. З одного боку, економічна підтримка сепаратистів є неприйнятною у політичному плані; з іншого боку, різке зникнення російських банків у разі їх ліквідації може посилити дестабілізаційні процеси у банківській системі (частка активів даних банків складає 8,8% від загальної суми) [16, с. 89]. Не менш суперечливим залишається той факт, що уряд РФ може продовжити контроль над дочірніми відділеннями банків через іноземні компанії та відповідальних осіб.

З огляду на високу ризикованість банківської діяльності в Україні, що існує та буде зберігатися ще достатньо довгий час в майбутньому, багато власників невеликих комерційних банків обирають самоліквідацію як більш раціональний варіант, аніж продовження його діяльності.

До специфічних рис банківської системи України можна віднести такі:

1. Дворівнева структура, яка характерна для сучасної економіки України. Дворівнева структура - ключовий принцип формування банківських систем у ринковій економіці.
2. Централізоване регулювання діяльності кожного банку окремо і банківської діяльності в цілому.
3. Гнучке поєднання високого рівня централізованої керованості банківської системи із збереженням повної економічної незалежності та відповідальності за результати своєї діяльності в кожному банку, який входить у систему.

4. Наявність загальносистемної інфраструктури, що забезпечує ефективне функціонування окремого банку, а також взаємодію банків. Таким прикладом може бути система кореспондентських відносин між банками з використанням новітніх технологій [4, с. 45].

Основні функції банківської системи України полягають у створенні грошей і регулюванні грошової маси шляхом збільшення або зменшення маси грошей в обігу відповідно до зміни попиту на гроші; можливості змінювати величину й строки грошових капіталів та фінансових ризиків; забезпеченні сталості банківської діяльності та грошового ринку.

В цілому банківська система України характеризується високим рівнем конкуренції і має потенціал розвитку.

Домінуючими на фінансовому ринку України залишаються банки, виходячи з обсягу надання банківських послуг та зобов'язань. Хоча у кількісному вираженні вони мають тенденцію до скорочення, яке викликано діями Національного банку України щодо очищення банківської системи від неплатоспроможних банків.

Ситуація, яка склалася на сьогодні на фінансово-банківському ринку нашої країни, викликана сукупністю зовнішніх і внутрішніх факторів ризику, які спричиняють негативний вплив на його розвиток, а саме:

- *внутрішні*: макроекономічне підґрунтя розвитку фінансово-банківського ринку; стан і тенденції розвитку ринку банківських послуг, грошово-кредитного ринку, валютного та фондового ринків, фіскальна політика держави;
- *зовнішні*: депресивність світової економіки обумовила зниження попиту на міжнародних ринках основної експортної продукції України, умови торгівлі додатково погіршилися внаслідок протекціонізму в країнах - торговельних партнерах; негативні тенденції в динаміці портфельних інвестицій; подальше збільшення відкритості економіки та інтеграції українського фінансового ринку до світової фінансової системи завдяки лібералізації державного регулювання, поліпшенню внутрішнього

інвестиційного клімату [21, с. 289].

До основних ризиків, які упродовж останніх років впливають на розвиток вітчизняного фінансово-банківського ринку, слід віднести:

Системні ризики та дисбаланси:

- невідповідність обсягів і структури сукупної пропозиції характеристикам сукупного попиту, що вирішується за рахунок імпорту із відповідним тиском на платіжний баланс, валютний ринок і темпи інфляції;
- розриви в обсягах фінансування інвестиційного та споживчого попиту, що живлять диспропорції між сукупним попитом і пропозицією;
- різновекторність впливу імпорту, що в короткостроковому періоді підтримує рівновагу товарно-грошових ринків і справляє «охолоджувальний» вплив на інфляційні тенденції, проте містить довгостроковий потенціал розгортання девальваційних тенденцій;
- низька ефективність трансмісійного механізму, що ускладнює трансформацію заощаджень населення в інвестиції та посилює розрив між темпами розвитку реального і фінансового секторів економіки;
- гостра необхідність у валютній стабільності й потреба у відновленні рівноваги платіжного балансу і збереженні золотовалютних резервів за рахунок девальвації, що веде до неузгодженості інфляційної, процентної й курсової динаміки;
- суперечність між завданнями монетарної політики НБУ в частині необхідності підтримання низьких темпів інфляції, стабільності вітчизняної валюти та забезпечення достатнього рівня ліквідності банківської системи для активізації кредитування і стимулювання економічного зростання;
- необхідність зниження процентних ставок для відновлення кредитування інвестиційного процесу за потреби стимулювання припливу коштів на депозити;
- неузгодженість фіскального та монетарного впливів, коли пом'якшення

бюджетної політики і зростаючі соціальні виплати вимагають жорсткої монетарної політики для збереження внутрішньої рівноваги;

- дилема економічної політики, що полягає в необхідності розвитку на основі оновлення основного капіталу за реальної можливості швидкого відновлення економічного зростання лише за рахунок експорту;
- залежність від зовнішньої кон'юнктури через суттєву концентрацію вітчизняної економіки;
- суперечність між потребою використання зовнішніх фінансових ресурсів для відновлення високих темпів зростання та необхідністю зменшення зовнішньої фінансової залежності, яка «виносить» головні важелі прискорення економічного зростання поза сферу впливу вітчизняних органів регулювання;
- невідповідність обсягів фінансування секторів економіки ефективності використання залучених ними ресурсів;
- суттєва роль держави як регулятора та високі ризики бізнесу, конфлікти інтересів та олігополія на більшості товарних ринках

Обмеження на шляху відновлюваного розвитку впродовж останніх років:

- неможливість застосування рекомендацій і схем економічної політики із досвіду західних країн через принципову відмінність структури вітчизняної економіки та економік розвинених країн: у останніх система галузевих комплексів тісно пов'язана з кінцевим споживанням, тоді як в Україні – з експортом і зовнішнім попитом; нестача оптимальних за вартістю і термінами ресурсів, зокрема в розпорядженні держави для стимулювання інвестиційного процесу;
- висока вартість і нестійкість джерел залучення коштів банківською системою, що загострює конкуренцію за депозити населення і призводить до утримання завищених процентних ставок;
- низька прибутковість вітчизняних підприємств, що обмежує їхні можливості само фінансувати інвестиції і залучати банківські кредити на цілі модернізації;

- високі ризики та несприятливість інвестиційного середовища;
- низька частка заощаджень у ВВП та недостатня норма нагромадження через деформації трансмісійного механізму монетарної політики, що знижує макроекономічну ефективність діяльності банківської системи.

Принципово, вирішення окреслених проблем можливе через удосконалення системи регулювання та нагляду за фінансовими посередниками.

Слід відмітити, що одним з основних елементів «аварійного пакету реформ» є:

- санація неплатоспроможних банків (фінансових установ, які загрожують макроекономічною дестабілізацією і фінансовими ризиками, панічними настроями вкладників і інвесторів);
- забезпечення здоров'я фінансового ринку, що є обов'язковим для відновлення довіри (довіра вкладників і інвесторів) і збільшення внутрішніх заощаджень та міжнародних інвестицій, які є необхідними передумовами для фінансування стійкого зростання (фінансування малого та середнього бізнесу, якості / оновлення технологій і експортне фінансування, інфраструктура) [21, с. 292].

Отже, функціонування вітчизняних банківських установ відбувається в умовах високих ризиків, що здатне спричинити значні збитки банків, і є свідченням недостатньої фінансової стабільності. Високі ризики в діяльності банків є стримуючим чинником кредитування суб'єктів господарювання та населення і свідчать про необхідність вдосконалення регулювання діяльності банків, впровадження нових підходів до нагляду.

Невирішеними залишаються проблеми підвищення рівня капіталізації банків, управління ліквідністю, ефективності функціонування банківської системи, удосконалення державної стратегії розвитку банківської системи, яка б сприяла її надійній та ефективній діяльності.

Таким чином, банківська система потребує удосконалення, розробки фундаментальних та прикладних засад її подальшого зміцнення, усунення негативних проявів, які мають місце в сучасній банківській практиці. У зв'язку з

цим виникає об'єктивна необхідність проаналізувати теоретичні основи банківської системи, запропонувати рекомендації щодо поліпшення управління її розвитком, спрямувати цей розвиток у необхідне для економіки та суспільства русло.

РОЗДІЛ III. НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ КАПІТАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1 Шляхи впровадження рекомендацій Базель II та Базель III щодо капіталізації банків в практику українських банків

Інтенсивний розвиток міжнародних операцій спричинив ускладнення банківської діяльності та створив необхідність збільшення банками власного капіталу з метою укріплення своєї надійності та економічного росту в державі в цілому.

Основною метою Базеля II в глобальному вимірі є підвищення надійності, стабільності та прозорості міжнародної банківської системи на основі впровадження передової практики управління ризиками. Цієї мети можна досягнути за допомогою дотримання трьох компонентів (опор) Базеля II: 1) розрахунку капіталу, 2) контролю з боку нагляду, 3) ринкової дисципліни. Такий поділ документа дає можливість країнам поетапно впроваджувати нові вимоги Базельської угоди. На рівні окремо взятого банку Базель II спрямований на створення чутливого до ризиків робочого каркасу, який надасть можливість розподіляти капітал точно у відповідності з існуючими та можливими ризиками. При цьому ефективне управління капіталом, краще розуміння ризиків та, відповідно, управління ними мають у підсумку збільшити дохід банків [3].

Як відомо, Базель II для цілей оцінки достатності капіталу надає можливість банкам використовувати різні за своєю складністю підходи, які загалом можна поділити на більш прості, зокрема для кредитного ризику – це стандартизований (Standardised approach), що заснований на інформації про зовнішні рейтинги контрагентів, та спрощений стандартизований підхід, а також більш складні – базовий та передовий підхід, на основі внутрішніх рейтингів (Internal Ratings-Based Approach або IRB-підхід). Стандартизований підхід базується на методиці Базельської угоди по капіталу 1988 р. з модифікованою

шкалою зважування активів по ризику залежно від зовнішнього кредитного рейтингу контрагента. Згідно з IRB-підходом, розмір капіталу розраховується банками на основі власних оцінок чотирьох складових кредитного ризику: ймовірності дефолту, збитку при дефолті, експозиції при дефолті (облікова вартість активу, тобто величина заборгованості контрагента перед банком) та ефективного строку (реального строку дії активу). Для використання даного підходу банку необхідно виконати певні вимоги та отримати дозвіл органу нагляду. Ринковий ризик можна оцінювати як за допомогою стандартизованого підходу, так і за допомогою методів, які засновані на внутрішньобанківських моделях. Вимоги до капіталу на покриття операційних ризиків визначаються на основі базового індикативного підходу, стандартизованого підходу та вдосконалених методів оцінки операційного ризику (АМА). Комітет визнає зв'язок між розміром капіталу, що наявний у банку для покриття ризиків, та ефективністю процесів управління ризиками і систем внутрішньобанківського контролю. Однак збільшення капіталу не слід вважати єдиним варіантом відповіді на зростання банківських ризиків. Необхідно розглядати й інші способи обмеження ризиків, наприклад: зміцнення системи управління ризиками, застосування внутрішніх лімітів, підвищення рівня відрахувань і резервів, а також вдосконалення внутрішнього контролю. Більше того, капітал не повинен заміняти вирішення фундаментальних проблем незадовільного контролю чи управління ризиками. А для того, щоб надати банкам стимул розвивати власні системи ризик-менеджменту, Комітет оформив підходи таким чином, щоб резерви капіталу були тим меншими, чим більш удосконалений підхід застосовується банком [65, с. 730].

Реалізація Базеля II на практиці є не менш складним і довготривалим процесом, ніж створення самого тексту угоди.

Усвідомлюючи всю важливість та необхідність упровадження нових положень Базельського комітету, Національний банк України визначив цілу низку стратегічних напрямів розвитку банківського нагляду, реалізація яких

безпосередньо стосується виконання нових міжнародних стандартів. Серед них, зокрема, можна виділити такі:

- підвищення прозорості банківської системи, рівня концентрації та якості банківського капіталу (однією з основних вимог до банків має стати дотримання відповідного рівня транспарентності згідно з рекомендаціями Базельського комітету: розкриття інформації про реальних власників, афілійованих осіб, процеси управління ризиками тощо);

- проведення підготовчої роботи для впровадження Базеля II, забезпечення підготовки та підвищення кваліфікації фахівців банківського нагляду і банків відповідно до потреб розвитку банківського нагляду, зокрема, з питань нагляду на основі оцінки ризиків, впровадження Базеля II тощо.

Перші кроки щодо виконання поставлених НБУ стратегічних завдань у рамках запровадження Базеля II вже були зроблені. Так, одним із заходів, спрямованих на підвищення прозорості банківської системи, було внесення змін до Інструкції «Про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України», які передбачають необхідність розкриття інформації про управління ризиками, управління банком та його платоспроможність у примітках до фінансової звітності. У подальшому планується розширити перелік інформації, обов'язкової до розкриття, з метою більшої відповідності вимогам Базельської угоди про капітал [27, с. 8].

Отже, на час можливого впровадження рекомендацій Базеля II для України на порядку денному стояло питання, яким чином у якомога коротші терміни перейти на дані стандарти, і при цьому максимально врахувати можливості та інтереси вітчизняної фінансово-банківської системи, а також економіки в цілому.

У зв'язку із задекларованими НБУ намірами перейти в майбутньому до нагляду на основі вдосконалених методів оцінки достатності капіталу, в банків виникла необхідність розпочати підготовку до цього процесу відразу, оскільки час спливає швидко, а обсяг робіт є значним. В цьому контексті можна виділити такі проблеми, які потребували на той час та збереглися до сьогоднішнього поетапного вирішення:

1) недостатній обсяг статистичних даних по втратах внаслідок дії кредитних, операційних та ринкових ризиків (зокрема, дані по моніторингу фінансового стану і дефолтах, деталізовані по контрагентах, категоріях кредитного ризику, терміновості; дані по динаміці та волатильності процентних ставок, ринкових вартостей товарів, валютних та фондових цінностей тощо), а також проблема формування баз даних та агрегування інформації, що надходить з різних джерел, які незіставні по технічних характеристиках;

2) проблема вибору методів оцінки достатності капіталу для покриття ризиків та їх адекватності видам та умовам діяльності конкретної банківської установи. Великі банки зі складними операціями у зв'язку з вимогами Базеля II повинні будуть використовувати модель економічного капіталу, але для інших банків це зовсім не обов'язково. Тобто не існує єдиного правильного процесу оцінки ризиків і капіталу, який би був універсальним і який можна було б застосовувати у будь-якому банку;

3) проблема інформаційної насиченості ринку. Виникає необхідність у стандартах мінімального розкриття інформації, оскільки та звітність, яка публікується у відкритих джерелах, не є достатньою для того, щоб зробити вичерпні висновки щодо рівня ризиків комерційного банку;

4) питання щодо обсягу одноразових витрат на впровадження Базеля II та регулярних витрат – на його подальше дотримання та застосування. На думку різних експертів, у розвинутих країнах витрати на такі цілі можуть становити від 0,1 до 1% від розміру активів кредитних установ. Тобто навантаження на банки може виявитися дуже суттєвим, навіть, за умови, якщо в Україні ці суми будуть меншими;

5) неготовність банків до впровадження сучасних систем управління ризиками, необхідних для впровадження більш передових підходів Базеля II у зв'язку із браком фінансових, кадрових та інформаційних ресурсів [31, с. 61].

Проте під час впровадження стандартів Базеля II в українську банківську систему світова фінансова криза зробила актуальною проблему достатності капіталу не лише для вітчизняних банків, але й для усього світу, а також виявила

слабкі місця попередніх стандартів «Базель-II» щодо регулювання стабільності банків та банківських систем.

Таким чином, стало зрозуміло, що банківським регуляторам слід звернути більшу увагу на структуру та якість капіталу, удосконалити стандарти щодо управління ліквідністю, провести диверсифікацію кредитних портфелів, а також реформувати інші сфери діяльності банків. На цьому тлі Базельським комітетом з банківського нагляду було розроблено додаткові стандарти щодо капіталу (Базель-III), які врахували недоліки попередньої угоди, а також зможуть забезпечити зміцнення стійкості світової фінансової системи та застерегти від виникнення глобальних фінансових криз. Тому упровадження нових стандартів у національну практику може бути одним із шляхів відновлення банківської системи України.

Базельський комітет з питань банківського нагляду на сьогодні є саме тим міжнародним майданчиком, де створюються найкращі світові практики банківського регулювання. Вимоги передбачається поетапно запровадити в Україні, згідно з запланованим графіком, до 2019 року.

Теоретично Україна не зобов'язана реалізовувати вимоги Базельського комітету з питань банківського нагляду, але саме виконання нових стандартів дозволить очистити банківський сектор та залишити на ринку лише ті банки, які здатні витримати жорстку конкуренцію за клієнта.

Важливо, що останнім часом вітчизняне банківське законодавство та методи банків щодо оцінки ризиків значно поліпшились і на сьогодні у більшості випадків збігаються з принципами європейських країн. А деякі вимоги стандартів Базеля-III вже виконуються більшістю українських банків у зв'язку з досить жорсткими нормативами НБУ. Так, ще на 8 липня 2014 року співвідношення регулятивного капіталу 1-го рівня до зважених за ризиками активів становило 14,8% в цілому по банківській системі, хоча за вимогами Базеля-III показник має бути не менше 6%[32].

Проте, багато українських банків мають низку проблем, які гнітять їхній капітал та погано діють на стан фінансової стійкості. Досить значною є частина

проблемних активів, також негативно позначається дисбаланс у валютній структурі активів та пасивів, а також розбіжності у термінах залучення та розміщення ресурсів, що породжує розриви ліквідності.

Доцільною для вітчизняних банків буде і оптимізація витрат, оскільки показники ефективності загалом по банківській системі перебувають на катастрофічно низькому рівні.

Постійного вдосконалення також потребує і система ризик-менеджменту. Банкам досить давно стала зрозуміла вагомість достовірної оцінки ризиків, тому вони працюють в цьому напрямі. Але оскільки перебіжний економічний та політичний стан в Україні постійно привносить коректування у плани банкірів, топ-менеджерам потрібно швидко адаптовувати існуючі моделі до нової реальності, шляхом прийняття ефективних рішень.

Саме тому впровадження стандартів «Базель-III» повинне стати ключовим механізмом укріплення банківського сектору. Ступінь його прозорості також поліпшиться за умови дотримання базельських рекомендацій. Це зможе підвищити довіру до банків не лише з боку вкладників, але й інвесторів. Іноземні інвестори, спостерігаючи за дією європейських правил в Україні та збільшенням прибутковості банків, будуть вкладати додаткові кошти. В результаті, до України можуть знову прийти великі європейські банки, а ті материнські структури, «доньки» яких вже діють на вітчизняному ринку, можуть збільшити свою частку. Можливо, підґрунтям стабільного росту української економіки стане саме повернення європейського капіталу.

Першим кроком в напрямі впровадження міжнародних стандартів «Базель-III» в Україні стало ухвалення законопроекту, яким визначається поетапне збільшення мінімального розміру статутного капіталу банку до 500 млн. грн. для існуючих банківських установ, що сприятиме підвищенню рівня капіталізації банків та допоможе знизити ризики для вкладників і, можливо, підвищить довіру до банків з боку їх клієнтів [47]. Для банків, що створені до набрання чинності даного Закону, визначено обов'язок привести розмір статутного капіталу у відповідність з його вимогами протягом десяти років.

Вищезгаданий Закон також містить перелік норм, направлених на спрощення процедур при купівлі інвестором неплатоспроможного банку, а також щодо проведення миттєвої капіталізації банку при різкому погіршенні загального стану фінансового ринку.

Що стосується якісного ефекту від впровадження вимог Базеля-III, то можна розглядати його для окремих банків та для фінансової системи в цілому. Для окремих банків буде спостерігатися такий ефект:

1. Відхилення пропозиції від коротко- до довгострокового фінансування. Запровадження двох коефіцієнтів ліквідності змусить банки перейти від угод про короткострокове фінансування до пошуку довгострокового фінансування, що може змінити маржу і ціни.

2. Реорганізація юридичних осіб. Значна увага з боку наглядових органів до власних торговельних операцій може призвести до реорганізації банківських груп, включаючи злиття і поглинання, та позбавлення від інвестиційних портфельів, і вкладень в банки.

3. Більш слабкі банки будуть витіснені з ринку. При посиленому контролі регулюючих органів в сумі з несприятливими економічними умовами слабкішим банкам важче забезпечити необхідний рівень капіталу, що може призвести до скорочення кількості таких банків.

4. Суттєвий вплив на прибуток і ROE¹. Підвищені вимоги до капіталу, вартості фінансування, а також необхідність виконання нових вимог регулюючих органів матимуть додатковий вплив на маржу і операційні можливості. Дохідність інвесторів може впасти в той час, коли банки матимуть необхідність у залученні додаткових інвестицій, щоб відновити фінансові буфери.

Що ж стосується впливу на фінансову систему загалом, важливо визначити такий ефект:

1. Зниження попиту інвесторів до акцій і облігацій банківського сектору. Інвесторів не будуть приваблювати випуски акцій та облігацій банками в умовах ймовірного зниження дивідендів, пов'язаного з неминучою перебудовою бази

капіталу. Очікується можливість зниження прибутковості і ROE, а за умови прийняття деяких неакціонерних інвестицій, втрати абсорбуватимуться борговими інструментами ще до ліквідації. Таке бачення інвесторів може виразитися в ціні нового капіталу і в міжбанківських ставках запозичення.

2. Нерівномірне впровадження вимог «Базель-III» та регуляторний арбітраж, як наслідок. При різному впровадженні рекомендацій Базеля-III різними юрисдикціями, проблеми, пов'язані з міжнародним регуляторним арбітражем при впровадженні положень Базеля-I та Базеля-II, продовжать загрожувати стабільності фінансової системи.

3. Зменшення ризику системної банківської кризи. Підвищені буфери капіталу, ліквідності, а також стандарти щодо управління ризиками повинні знизити рівень ризику банкрутства індивідуальних банків та знизити взаємозалежність фінансових інститутів.

4. Зменшення обсягу кредитування. Зважаючи на те, що тривалий період впровадження нових стандартів повинен допомогти знизити цей ефект, слід визнати, що значне посилення вимог до капіталу і ліквідності може призвести до спаду банківської діяльності або до підвищення вартості кредитних послуг.

5. Оскільки існують деякі негативні наслідки від впровадження рекомендацій Базельського комітету, необхідно визначити напрями діяльності банківської системи, виконання яких забезпечило б максимально позитивний ефект від банківської реформи [2, с. 241].

3.2 Напрями підвищення якості оцінки ризиків українськими банками

Нацбанк затвердив положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах, вимоги якого засновані на принципах Базельського комітету з банківського нагляду і враховують кращу міжнародну практику.

Прийняте Положення вимагає від банків більш поглибленого підходу до побудови та функціонування системи управління ризиками, адекватного особливостям їх діяльності, характером і обсягами банківських та інших фінансових послуг. Введення вимог положення сприятиме підвищенню загальної довіри вкладників і кредиторів до банківської системи, що має вирішальне значення для її ефективного функціонування.

Даний документ передбачає велику роботу ради банку в своїй наглядовій функції до створення потужної культури управління ризиками, здійснення моніторингу відповідності профілю ризику, контролю за дотриманням загальних принципів управління ризиками тощо.

Введення вимог сприятиме підвищенню ефективності управління ризиками в банках.

Положення також визначає вимоги, спрямовані на забезпечення належного управління ризиками з використанням моделі трьох ліній захисту:

- перша лінія — на рівні бізнес-підрозділів банку і підрозділів підтримки діяльності банку — ці підрозділи беруть ризики і несуть відповідальність за них і подають звіти щодо поточного управління такими ризиками;
- друга лінія — на рівні підрозділу з управління ризиками та підрозділу контролю за дотриманням норм (комплаєнс);
- третя лінія — на рівні підрозділу внутрішнього аудиту з перевірки та оцінки ефективності функціонування системи управління ризиками.

Документ також містить мінімальний перелік та вимоги щодо внутрішньобанківських документів з управління ризиками, зокрема декларації схильності до ризиків, стратегії і політики управління ризиками, методики виявлення істотних ризиків, кодексу поведінки (етики), порядків і процедур управління ризиками.

Положенням визначено перелік основних ризиків (кредитний ризик, ризик ліквідності, процентний ризик банківської книги, ринковий ризик, операційний ризик і комплаєнс-ризик), щодо яких банк повинен обов'язково здійснювати виявлення, вимір, моніторинг, контроль і звітність.

Крім того, банк повинен здійснювати управління іншими істотними ризиками, на які він піддається під час своєї діяльності. Нацбанком передбачена поетапна їх імплементація до квітня 2020 року (додаток А).

Також встановлюються вимоги по управлінню ризиками під час введення нових продуктів і значних змін в діяльності банку, зокрема щодо необхідності оцінки ризиків до моменту їх впровадження [49].

Політики управління ризиками визначають:

- мету, завдання та принципи управління ризиками
- підходи щодо управління ризиками в розрізі учасників банківської групи, окремих бізнес-ліній
- перелік учасників процесу управління ризиком, їх повноваження і відповідальність з чітким визначенням структури підпорядкування
- підходи до виявлення, вимірювання, моніторингу та контролю за ризиками, в тому числі їх інструменти/індикатори
- опис припущень, що використовуються під час вимірювання ризиків, процедуру їх визначення, затвердження та перегляду
- перелік лімітів для контролю за ризиками
- порядок стрес-тестування
- порядок обміну інформацією між учасниками процесу управління ризиком
- перелік та наповнення форм управлінської звітності, порядок та періодичність їх надання

Важливими у покращенні якості оцінки ризиків українських банків є інформаційні системи щодо управління ризиками та звітності, принципами побудови систем агрегування даних яких являється: точність і цілісність, повнота даних, своєчасність, адаптивність.

Сфери застосування інформаційних систем та звітності наведемо в табл. 3.1.

Підрозділ з управління ризиками розробляє та підтримує в актуальному стані методики та моделі, що використовуються банком для аналізу впливу

різних факторів ризиків на фінансовий стан та капітал банку та забезпечує належну обізнаність ради банку, комітету ради банку з управління ризиками щодо сильних та слабких місць моделей та інструментів оцінки ризиків з метою їх врахування при розгляді результатів оцінки величини ризиків.

Таблиця 3.1

Сфери застосування інформаційних систем та звітності [33]

Сфера застосування	Характеристика
Оцінка ризиків	Системи та процедури агрегування даних мають забезпечити: - своєчасність виявлення ризиків, їх коректну оцінку; - адаптивність щодо можливості зміни формату або частоти формування звітності.
Внутрішні моделі	Інформаційні системи мають дозволяти збір та накопичення даних належної повноти та якості для побудови внутрішніх моделей оцінки ризиків, їх валідації та бек-тестування
Користувачі інформації	Інформаційні системи та системи звітності мають забезпечувати формування та своєчасне доведення до внутрішніх і зовнішніх користувачів (в т.ч. для НБУ) точної та повної інформації як у звичайних, так і в стресових ситуаціях
Стрес-тестування	Інформаційні системи СУР мають забезпечувати можливість моделювання сценаріїв для здійснення стрес-тестування

Частота перегляду ефективності моделей – не рідше одного разу на рік. За результатами перегляду банк приймає рішення про необхідність коригування окремих параметрів діючих моделей або заміну діючої моделі/ інструменту через їх неефективність на нові.

Методика якості оцінки ризиків передбачає наступні вимоги:

Банк обирає моделі та інструменти, базуючись на:

- Бізнес-моделі та профілю ризику
- Бізнес-потребах
- Базових припущеннях
- Наявності коректних та повних даних
- Можливостях інформаційної системи

Встановлюються вимоги до відбору вхідних даних:

- Мають відповідати ринковим значенням
- Мають бути повними та коректними

- Мають отримуватися з незалежних джерел або підрозділів банку, діяльність яких не залежить від результатів оцінки ризиків

Перегляд ефективності моделей здійснюється шляхом бек-тестування на основі фактичних даних та шляхом валідації моделі [51].

Для ефективної оцінки ризиків українським банкам необхідно дотримуватись наступних вимог (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Вимоги до управління основними видами ризику банку [57]

Ризик	Вимоги
Кредитний ризик	- Вимоги до кредитної політики та інших внутрішніх норм дохідності (ВНД) - Ліміти кредитного ризику - Критерії відбору клієнтів для кредитування - Порядок прийняття кредитного рішення - Кредитне адміністрування - Перегляд кредитів - Управління кредитним ризиком контрагента - Виявлення та управління потенційно проблемними та проблемним кредитами - Стрес-тестування кредитного ризику - Звітування щодо кредитного ризику
Ризик ліквідності	- Вимоги до політики по управлінню ризиком ліквідності та інших ВНД - Інструменти оцінки ризику ліквідності, в т.ч. необхідні припущення - Ліміти для контролю ризику ліквідності - Вимоги до програми фінансування - Управління ліквідністю в межах операційного дня - Вимоги до необтяжених високоліквідних активів - Вимоги до плану фінансування в кризових ситуаціях - Стрес-тестування ризику ліквідності - Звітування щодо ризику ліквідності
Процентний ризик (IRRBB)	- Вимоги до політики по управлінню процентним ризиком банківської книги та інших ВНД - Види процентного ризику банківської книги - Інструменти оцінки процентного ризику банківської книги, в т.ч. необхідні припущення - Ліміти для контролю процентного ризику банківської книги - Стрес-тестування процентного ризику банківської книги - Звітування щодо процентного ризику банківської книги
Ринковий ризик	- Вимоги до політики по управлінню ринковим ризиком та інших ВНД - Види ринкового ризику - Можливість уникнення певних видів ринкового ризику - Інструменти оцінки ринкового ризику в залежності від його виду - Ліміти для контролю ринкового ризику - Стрес-тестування ринкового ризику - Звітування щодо ринкового ризику
Операційний ризик	- Вимоги до політики по управлінню операційним ризиком та іншим ВНД

	- Управління операційним ризиком на трьох лініях захисту - Інструменти оцінки операційного ризику (обов'язкові та рекомендовані) - Вимоги до порядку співпраці з аутсорсерами - Стрес-тестування операційного ризику - Звітування щодо операційного ризику
Комплаєнс-ризик	- Вимоги до політики по управлінню комплаєнс-ризиком - Вимоги щодо створення окремого підрозділу комплаєнс та забезпечення його незалежності - Перелік функцій підрозділу комплаєнс - Інструменти оцінки та управління комплаєнс-ризиком

До наведених пропозицій НБУ щодо якості оцінки та управління банківськими ризиками варто додати страхування банківських ризиків.

Як зазначає М.С. Татар, система управління банківськими ризиками повинна включати аналіз передумов виникнення ризикової ситуації та реалізацію процесу управління за допомогою застосування ефективних методів управління, які включають методи уникнення банківських ризиків і методи прийняття банківських ризиків.

Основними методами передання банківських ризиків є банківське страхування (бенкешуренс), хеджування, продаж активів та сек'юритизації, стрес-тестинг, консорціуми та паралельні кредити, договори гарантії та поруки, факторинг і лізинг.

Бенкешуренс здійснюється з метою інтеграції банків і страхових компаній для отримання синергічного ефекту від координації управління ризиками, поєднання страхових і банківських продуктів, спільного використання каналів їх розповсюдження тощо.

Сучасний бенкешуренс включає дві складові:

- 1) страхування банківських ризиків;
- 2) реалізація банками страхових продуктів (Додаток Б).

Окрім бенкешуренсу, зменшення рівня банківських ризиків (передусім портфельного кредитного) можна досягти за допомогою сек'юритизації банківських активів. Сек'юритизація – це трансформація низьколіквідних активів у більш ліквідні – гроші. Основними учасниками сек'юритизації є

банкоригінатор, гарант, андерайтер, спеціалізована юридична компанія, консалтингові та рейтингові компанії, інвестори.

Незважаючи на складність реалізації процесу сек'юритизації активів, банк-оригінатор при цьому отримує значні переваги в управлінні фінансовими ризиками, а саме: банк одержує ліквідні кошти, які можна використати для подальшого розвитку; розширює коло потенційних інвесторів; збільшує рівень ліквідності; поліпшує економічні нормативи; має можливість позиціонувати себе як фінансову установу, здатну працювати зі складними міжнародними фінансовими інструментами тощо [6, с. 125].

Ще одним інструментом управління банківськими ризиками є сценарне моделювання (стрес-тестинг), що являє собою оцінку можливого негативного впливу від значних змін чинників зовнішнього оточення на капітал та / або на надходження банку (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Здійснення стрес-тестингу за видами банківських ризиків [57]

Під час оцінки кредитного ризику доцільно розділяти індивідуальний і портфельний кредитні ризики. Джерелом індивідуального кредитного ризику є окремий, конкретний контрагент банку – позичальник, боржник, емітент цінних паперів. Оцінка індивідуального кредитного ризику передбачає оцінку

кредитоспроможності такого окремого контрагента, тобто його індивідуальної спроможності своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за прийнятими зобов'язаннями. Портфельний кредитний ризик виявляється у зменшенні вартості активів банку (іншій, аніж унаслідок зміни ринкової процентної ставки). Джерелом портфельного кредитного ризику є сукупна заборгованість банку за операціями, яким притаманний кредитний ризик, – кредитний портфель, портфель цінних паперів, портфель дебіторської заборгованості тощо.

Оцінка портфельного кредитного ризику передбачає оцінку концентрації та диверсифікації активів банку.

Для оцінки кредитного ризику мають ураховуватися такі фактори:

1) існування адекватної, ефективної, доведеної до виконавців внутрішньої нормативної бази (положень, процедур тощо) щодо управління кредитним ризиком, затвердженої відповідними органами банку, виходячи з принципів корпоративного управління, а також відповідної практики виконання її вимог;

2) склад портфелів активів (кредитний, інвестиційний тощо) та існування концентрацій. Суттєві фактори включають такі: продукти; види економічної діяльності; класифікація / рейтинги ризику; походження заборгованості; клієнти; розмір кредитів; географічні регіони; непов'язані / споріднені контрагенти; джерела погашення; застава; рівень забезпечення кредитного ризику заставою.

Під час оцінки застави мають аналізуватися вид застави, якість, рівень покриття заборгованості заставою, адекватність і періодичність переоцінки застави, можливість реалізації, а також рівень і характер винятків у документації; обсяг умовних зобов'язань банку (гарантій, непокритих і резервних акредитивів, кредитних ліній, обов'язкових і необов'язкових до надання тощо); тенденції щодо зростання обсягів активних операцій, прострочень, негативно класифікованих кредитів і збитків від активних операцій; достатність резервів банку під можливі втрати за активними операціями; наявність своєчасної, достовірної та повної управлінської інформації; ефективність кредитного адміністрування, включаючи кредитний аналіз, моніторинг, роботу з проблемними активами, оцінку застави і документальне оформлення застави;

адекватність методів, що використовуються для визначення кредитних проблем; рівень комплектації і кваліфікація кадрів, зважаючи на обсяг і складність активних операцій банку; чи застосовуються належні облікові підходи щодо балансових і позабалансових активів та резервів; наявність належних механізмів контролю (аудит, внутрішні перевірки кредитної діяльності, відповідні процедури тощо) для класифікації портфелів, забезпечення точності даних і моніторингу дотримання положень або законів [57, с. 40].

3.3 Удосконалення механізму зростання банківського капіталу в Україні

Проблема оптимізації механізму формування банківського капіталу вирішується за допомогою вдосконалення процесу капіталізації банків, здійснення якої сьогодні залишається невирішеним в Україні.

Оптимізувати механізм формування банківського капіталу необхідно за допомогою вдосконалення процесу капіталізації банків. Саме капіталізація дає змогу стабілізувати діяльність банків та їх прибутковість, відображаючи нагромадження власного капіталу.

Проблема капіталізації банків має вирішуватися ними індивідуально з урахуванням стратегічних завдань, тенденцій розвитку фінансового ринку, обсягів активних операцій та структури капіталу [28, с. 674].

Проблему недостатнього рівня капіталізації у банківській системі загалом потрібно вирішувати комплексно. Варто приділити увагу цим питанням у межах окремих банків (макрорівні) і на рівні всієї банківської системи (макрорівні) (табл. 3.3).

Основними чинниками, які впливають на процес капіталізації на макрорівні, є:

- ринкова кон'юнктура — певна економічна ситуація на ринку, що складається сприятливим чином для підвищення рівня забезпечення капіталом банківської системи;

- макроекономічна ситуація у країні — наявність чи відсутність позитивних умов для розвитку національної економіки, що мають безпосередній вплив на банківський сектор;
- рівень розвитку фондового ринку — як один зі чинників підвищення капіталізації банків України, що створює можливості залучення капіталу через відповідні канали;
- регулятивна політика НБУ — система методів та інструментів управління банківським сектором з метою гарантування його стабільного розвитку і підтримання оптимального рівня капіталізації системи.

Таблиця 3.3

Проблематика стану капіталізації банківської системи України *

Макрорівень 1	Мікрорівень 2
Мета процесу капіталізації	
- стабільність банківської системи - сприяння економічному зростанню - підвищення довіри до банківської системи - визначення перспектив розвитку системи	- забезпечення ефективної діяльності банку - надійність та стійкість банку - стратегічні орієнтири розвитку банку - захист інтересів вкладників і кредиторів
Чинники впливу	
1. Ринкова кон'юнктура 2. Макроекономічна ситуація в країні 3. Рівень розвитку фондового ринку 4. Регулятивна політика НБУ 5. Глобалізація (як можливість виходу на зовнішні ринки для залучення додаткових коштів)	1. Якість активів 2. Позиція власників (готовність інвестувати) 3. Кваліфікація менеджменту
Шляхи вирішення проблем капіталізації	
1. Удосконалення банківського законодавства 2. Створення умов для стимулювання нарощування банками власного капіталу 3. Підвищення вимог до нормативів капіталу для системних банків 4. Сприяння розвитку фондового ринку 5. Запровадження умов угоди Базель III	1. Моніторинг якості активів банку 2. Підвищення кваліфікації банківського менеджменту 3. Рациональне визначення, вимірювання ризиків 4. Ефективність політики управління ризиками у банку 5. Обґрунтування для власників потреби в інвестиціях

*Примітка: складено автором за джерелом [1]

Серед чинників мікрорівня необхідно виділити:

1. Якість активів — частка проблемних активів у балансах банків, які призводять до вичерпування страхових резервів, отже, впливають на капіталізацію.

2. Позиція власників — бажання і спроможність акціонерів інвестувати в установу.

3. Кваліфікація менеджменту — прийняття грамотних, послідовних, своєчасних рішень щодо управління банком, від обґрунтованості яких залежить успішність розвитку банківської установи [1, с. 137].

Недостатність фінансових ресурсів у банківському секторі затримує економічне зростання країни.

Тому Є.С. Осадчим запропоновано систему показників капіталу банків, що дає можливість зробити комплексну оцінку темпу зростання капіталу, його адекватності сформованим активам, ефективності використання та взаємозв'язку з іншими чинниками (зовнішніми та внутрішніми), та визначає рівень достатності капіталу банків за такими основними напрямками, як визначення основних показників достатності капіталу банків, аналіз адекватності капіталу, ефективності використання ресурсів, оцінка залежності банківського капіталу від інших економічних категорій.

Збільшуючи рівень капіталізації, банки підвищують свою конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, і забезпечують фінансову стабільність економіки України, тому необхідно використовувати варіанти підвищення капіталізації національних банків (рис. 3.2).

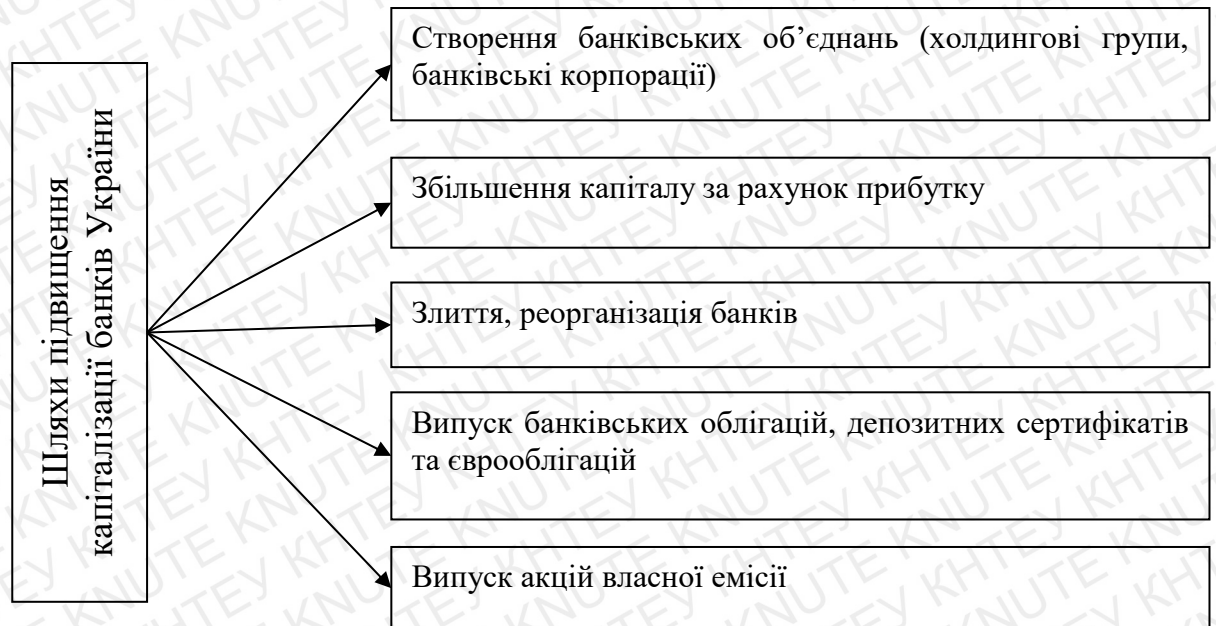

Рис. 3.2. Шляхи підвищення капіталізації банків України [41]

Реформування банківської системи приведе до об'єднання невеликих банків як одного зі шляхів їх подальшого розвитку. Злиття могло б полегшити фінансовим установам виконання графіка капіталізації, а також поліпшити значення економічних нормативів і оптимізувати адміністративні витрати. Але для масового поширення таких угод поки що, на жаль, існує низка перешкод, у тому числі недосконалість чинної процедури об'єднання банків, яка досить складна і розтягнута в часі [41, с. 157].

Необхідною умовою підвищення конкурентоспроможності в банківській системі є збільшення рівня капіталізації, а також посередницьких функцій банків. Безальтернативною потребою у розвитку банківської сфери є поновлення та прискорення темпів збільшення власного капіталу.

Задля того, щоб банківська система змогла протистояти негативним внутрішнім і зовнішнім фактори, першочерговою задачею повинна стати зміна існуючих вимог до якості, достатності та прозорості капіталу банків. Такі заходи допоможуть переосмислити довгострокову стратегію розвитку банківської системи та створять додаткові можливості для реалізації стійких фінансових інституцій.

Через це постає необхідність пошуку нових надійних джерел, які збільшать банківський капітал. Такими джерелами можуть бути прибуток від банківської діяльності, кошти акціонерів та субординований борг. Проте є певні проблеми, що не дозволяють залучити кошти з перерахованих джерел.

Це можна пояснити тим, що за останні роки діяльність банків несе збитки, а банківська сфера має загальноекономічні проблеми, що спричинені кризою.

Отже, пропонуємо проводити нарощення власного капіталу за рахунок: 1. Підвищення рівня прибутковості активних операцій. 2. Проведення оптимальної дивідендної політики (максимізація ринкової вартості через направлення до 80% прибутку на сплату дивідендів).

Ми вважаємо, що саме проведення оптимальної дивідендної політики має можливість зберегти діючих інвесторів, а також залучити нових. Більше того, дана стратегія має змогу виправдати себе в сучасних умовах на ринку банківської сфери.

Недостатня ефективність використання активів позбавляє банки змоги нарощувати власний капітал шляхом збільшення прибутку. Тому ми вважаємо доцільним збільшувати власний капітал шляхом банківських злиттів, поглинань, створення холдингів та альянсів. Дані методи характерні для закордонної практики та створюють додаткові конкурентні переваги.

Такі фактори, як: співвідношення між прибутком, ризиком і ліквідністю, повинні стати визначальними задля вибору джерела збільшення власного капіталу. Ризики впливають як на рівень прибутку, так і на рівень ліквідності. Тому для прийняття оперативних управлінських рішень в умовах невизначеності необхідно використовувати економіко/математичні методи та комп'ютерну техніку, щоб отримати експертну оцінку власного капіталу банку [12].

Вибір того чи іншого джерела збільшення власного капіталу і їх структура визначаються сукупністю факторів, найважливішими із яких є оптимальне співвідношення між прибутком, ризиком і ліквідністю. Ризики впливають як на рівень прибутку, так і на рівень ліквідності. В умовах невизначеності,

використання економіко/математичних методів нечіткої логіки та комп'ютерної техніки дає можливість з достатньо високою мірою вірогідності здійснювати постійну експертну оцінку власного капіталу банку (в межах інтервалу можливих його значень) і впливу факторів на фінансовий його стан для прийняття оперативних рішень. При цьому визначаються варіанти приведення у відповідність співвідношень між прибутком, ризиком і ліквідністю.

Варто відзначити, що проблема складності структури власного капіталу банків та процесу його формування характерна для українських банків.

Отже, вирішення проблем власного капіталу банків може бути досягнуте за рахунок наступних кардинальних змін загальноекономічних факторів: легалізації капіталу; суттєвої зміни рівня корпоративного управління; створення привабливих податкових та фінансових умов для інвестицій у банківський сектор економіки; зниження рівня діючих в Україні ризиків; підвищення рейтингу України.

Важливим є те, щоб вирішення даних проблем можливе за рахунок: нормативного врегулювання НБУ вимог до капіталізації банківських установ; внутрішніх резервів банківської системи (створення банківських об'єднань, груп, консорціумного кредитування); нарощування прибутку банків; зменшення витрат вітчизняних комерційних банків; випуску фінансових інструментів капіталізації банків (деPOSITНИХ сертифікатів, облігацій, єврооблігацій, привілейованих акцій); збільшення капіталу державних банків або їх корпоратизації; створення ресурсної бази для нарощування інвестицій у фінансові інструменти банківської системи; збалансованості та стабільності дивідендної політики; злиття та поглинання, проте цей напрям потрібно застосовувати обережно та зважено, не допускаючи процесів монополізації у банківському секторі [62, с. 55].

Розмір капіталу банківських установ України є замалим для об'єднання вітчизняної банківської системи зі світовим фінансовим простором. Проблему капіталізації банківської системи допоможуть вирішити такі заходи:

- зростання додаткового капіталу банківських установ за умови розміщення акцій власного випуску та допоміжних коштів акціонерів;
- збільшення прибутку від банківської діяльності;
- реінвестування прибутку;
- створення банківських об'єднань, поглинання, злиття банків та їх реорганізація;
- залучення субординованого боргу;
- вихід на первинний і вторинний ринки цінних паперів;
- залучення іноземного капіталу в банківську систему;
- зменшення долі активів, які мають високий ступінь ризику.

Зарубіжний досвід у капіталізації банківських установ вказує на те, що збільшення капіталу банків є позитивним фактором, але для кожної економічної системи використовуються різні методи підвищення обсягу капіталу.

У США найчастіше використовується поглинання дрібних банківських установ великими, а також злиття банків з великими капіталами. Банківські установи Сполучених Штатів нарощують капітал також шляхом додаткового випуску акцій та субординованих облігацій і збільшення фонду перерозподіленого прибутку. Про ефективність обраних методів свідчить те, що нині чотири американських банки входять у першу десятку банків світу за розміром капіталізації.

Аналізуючи практику капіталізації банківських установ у Китаї варто зазначити, що китайські банки на даний момент є найбільш капіталізованими у світі. Специфічною ознакою здійснення процесів капіталізації банківських установ у Китаї є використання такого інструменту як публічне розміщення акцій на біржі – IPO.

Характерними ознаками європейської практики є послуги індивідуального банківського обслуговування (Private Banking), злиття та поглинання, а також IPO.

Країни Центральної та Східної Європи для вирішення проблеми капіталізації в основному використовували залучення іноземного капіталу. В

певних країнах доля іноземного капіталу у банківській системі є значною – зокрема, у Польщі іноземний капітал становить біля 80% загального капіталу банківської системи [23, с. 110].

Не зважаючи на те, що існує багато варіантів вирішення проблеми, на сьогодні для вітчизняної економіки більшість з них не підходить. Одним із багатообіцяючих напрямків нарощування капіталу банку для України є злиття та поглинання банків. Воно призводить до:

1. Збільшення найменувань банківських послуг.
2. Виходу на нові ринки та зміцнення позицій на вже відомих.
3. Поліпшення репутації банків.
4. Диверсифікації кредитних ризиків.
5. Уникнення банкрутства певного банку.
6. Розширення частки банку на ринку кожного виду послуг.
7. Перспективи залучення кваліфікованих робітників.
8. Зниження витрат і собівартості банківських послуг.
9. Комбінування взаємодоповнюючих ресурсів.

Варто відмітити, що у європейській практиці стимулювання процесів злиття та поглинання дуже поширене, тим паче в кризових умовах. У результаті використання такого варіанту проблемні банки перетворюються на фінансово-стійкі та сильні. При цьому, з боку держави не потрібно буде виділяти кошти на порятунок неплатоспроможних банків та на виплату вкладів. [39, с. 142]

Сукупний ефект від зазначених заходів, безумовно, сприятиме відновленню довіри до банківської системи та підвищенню капіталізації банківської системи України, а також підвищить конкурентоспроможність вітчизняних банків на світовому фінансовому ринку та забезпечить фінансову стабільність національної економіки на шляху інтеграції у світове господарство. Це, у свою чергу, стимулюватиме розвиток реального сектору економіки і створить умови для формування стабільного конкурентного середовища у банківській сфері та національної безпеки країни загалом.

ВИСНОВКИ

У випускній кваліфікаційній роботі було розглянуто особливості та необхідність капіталізації банків.

За результатами досліджень, проведених в роботі, можна зробити наступні висновки.

1. Головною метою управління структурою банківського капіталу є залучення та підтримка в достатній кількості капіталу для того, щоб банківська установа мала можливість розширити діяльність та мати захист від ризиків.

На основі наведених визначень відмічається їх загальна риса, що вони визначають саме вартісну оцінку капіталу банківської установи, тобто як витрати на його створення (відновлення), та його спроможність утворювати додану вартість. Отже, виходячи з цього, узагальнимо визначення капіталізації – це вартісна оцінка капіталу банку як витрати на його створення (відновлення) та його спроможність утворювати додану вартість.

Окреслити головні напрямки капіталізації, котрі проводяться банківськими установами: нарощування банківського капіталу за допомогою реінвестування прибутку, що одержаний в результаті власної діяльності; залучення банком ресурсів на умовах субординованого боргу; вихід банків на ринок цінних паперів (первинний та вторинний); концентрація капіталу банківських установ за рахунок злиття та поглинання; залучення іноземного капіталу в банківську сферу та ін.

Оптимізація обсягу та структури власного капіталу є важливою умовою забезпечення його адекватності ризикам, які бере на себе банк у процесі діяльності. Значної уваги потребують питання оцінювання спроможності банку поглинути фінансові втрати, а також аналізу якості і структури, докладної інформації про інструменти, в які вкладено капітал. Це зумовлює пошук не лише економічних, а й інституціональних механізмів нарощування якісного капіталу банку і його подальшої капіталізації з метою забезпечення загальної фінансової стабільності й автономності банківської системи.

Капіталізація конкретного банку визначається абсолютним обсягом його власного капіталу, що є ключовим індикатором державного регулювання та контролю за банківською діяльністю. Капіталізація банківської системи визначається сукупною величиною власного капіталу всіх банківських установ. З огляду на дворівневу структуру банківської системи дане поняття слід досліджувати не лише з позицій банків, а й з урахуванням ролі та місця центрального банку.

Досліджуючи рівень капіталізації конкретного банку, необхідно проводити аналіз не лише кількісних показників обсягу статутного та власного капіталу, а й оцінювати якісні, які характеризуватимуть структуру власного капіталу та достовірну оцінку окремих його складників. У кризові періоди банківські установи використовують штучне нарощення обсягів капіталу для відповідності нормативним вимогам НБУ. Таке завищення рівня капіталізації є фіктивним і за умови тимчасового використання може вважатися нешкідливим.

Капіталізація є багаторівневим процесом, який охоплює всю економіку, модифікується на відповідних рівнях, реалізується в різних сферах, ринках, формах і галузях діяльності. Масштаб капіталізації визначає: на макрорівні — місце національної економіки в глобальній економіці; на мезорівні — місце банківської системи у національній економіці; на мікрорівні — параметри зростання суб'єктів господарювання. Наслідком наростання процесів капіталізації є її сприяння економічному зростанню.

2. Національний банк України для оцінювання рівня капіталізації використовує нормативи: Н1 як показник абсолютного рівня капіталізації та Н2 — норматив достатності регулятивного капіталу як відносний визначник.

Для вирішення питання достатності власних коштів банку для його нормального функціонування органи нагляду за банківською системою встановлюють нормативні вимоги до капіталу. Показник достатності капіталу є найважливішим з усіх, що використовуються для оцінки надійності банку.

З 2000 року НБУ ввів класифікацію банків за рівнем капіталізації, поділивши банки на п'ять груп: добре, достатньо капіталізовані, недокапіталізовані, значно і критично недокапіталізовані.

На сучасному етапі НБУ передбачає подальше поетапне нарощення капіталу банків до 500 млн. грн. з 11 липня 2024 року. У зв'язку з кризовими подіями у банківському секторі, нестабільною економічною ситуацією власники багатьох банків не мали змоги вчасно докапіталізуватись. Регулятор пом'якшив графік докапіталізації. Такі рішення знайшли відображення у постанові №2 від 11.01.2017 р. Таким чином, до 11.07.2020р. банки повинні сформувати статутний капітал у розмірі не менше 300 млн. грн.

НБУ планує впровадження нових вимог до капіталу, встановлюючи з 01 січня 2019 року норматив достатності основного капіталу (НЗ), який визначатиметься як співвідношення основного капіталу до суми активів і позабалансових зобов'язань, зважених на відповідні коефіцієнти кредитного ризику і має бути не менше ніж сім відсотків. Досягнення такого рівня достатності основного капіталу до кінця 2018 року для 20 найбільших за розміром активів банків передбачено Меморандумом про співпрацю між Україною і МВФ.

Отже, загальною панівною ідеєю законодавчого опосередкування капіталізації банківських установ проголошено механізм організаційних послаблень для банківських установ щодо процедур капіталізації у межах, визначених НБУ. Такий підхід виводить питання капіталізації банківських установ на формальний рівень, оминаючи питання передумов, засад та меж капіталізації банківських установ як такої.

3. З метою нейтралізації впливу зовнішніх факторів на діяльність банківської системи органами державного регулювання в різних країнах світу використовувався певний інструментарій для підтримки банків за стресових умов.

Головною метою утворення Базельського комітету було вирішення проблеми забезпечення фінансової стабільності банківських систем, а також

розробка та упровадження рекомендацій відносно організації пруденційного регулювання для всіх банківських установ, що мають широке міжнародне представництво.

Глобальна фінансово-економічна криза 2008 р. показала, що Базель II не повністю виправдав очікування розробників як національних регуляторів, так і суспільство. Вимоги даної угоди виявилися недостатніми для запобігання глобальним фінансовим потрясінням або пом'якшення їх наслідків, незважаючи на те, що ні один прийнятий документ Базельського комітету не мав такого впливу на діяльність банків більше, ніж Базель II.

Тому Базельський комітет в грудні 2010 р. прийняв два документи – «Загальні регуляторні підходи до підвищення стійкості банків і банківських систем» та «Міжнародні підходи до оцінки ризику ліквідності, стандартів і моніторингу», також відомі як Базель III. Нові стандарти представляють собою реформу регулювання капіталу та ліквідності на світовому рівні, що спрямована на зміцнення банківського сектора, підвищення його спроможності переживати фінансові та економічні кризи незалежно від джерела їх походження, а також на вдосконалення банківського регулювання і контролю.

Отже, Базель III пропонує нові стандарти капіталу та запроваджує три нові коефіцієнти, серед яких два окремі коефіцієнти ліквідності та новий коефіцієнт левериджу. Все це спрямоване на зміцнення регулювання, нагляду та управління ризиками в банківському секторі. Нові стандарти капіталу та буфери капіталу мають на меті спонукання банків збільшувати рівень капіталізації та якість капіталу, порівняно з вимогами Базеля II.

4. Проаналізовано, що вимоги до капіталу банків України динамічно змінювались, ураховуючи вимоги Базельського комітету і реалії економічного середовища України. Вважаємо, що здебільшого банківські установи нарощували статутний, регулятивний капітал відповідно до законодавчих вимог і дотримувались нормативів капіталу. Проте за останні роки в умовах економічної і політичної нестабільності, різких коливань валютних курсів, банкрутства значної кількості банківських установ ситуація щодо дотримання

вищевказаних показників суттєво погіршилась. Доцільно, на нашу думку, у подальшому враховувати попередній досвід НБУ щодо прив'язки показників капіталу до євро, а це дасть змогу уникнути знецінення капіталу.

5. Національний банк України проводить заходи щодо зростання капіталізації вітчизняних банків шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів, які визначають рекомендований розмір економічних нормативів, що визначаються відношенням до регулятивного або статутного капіталу. Так, у 2017 р. норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2) встановлений на рівні не менше 10%, коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів – не менше 7%, а мінімальний розмір регулятивного капіталу – 500 млн. грн.

Аналіз тенденцій формування власних коштів банків України в період з 2014 року по 2016 рік дав можливість зробити висновок про концентрацію капіталу в найбільших банках і зниження частки активів малих банків у сукупних активах банківської системи України.

6. За підсумками проведеного аналізу можна стверджувати, що ситуація, яка склалася у банківському секторі нашої країни, не є достатньо позитивною і сприятливою для існування його конкурентоздатності, а отже, потребує детального аналізу проблем, які її викликали, та відповідних пропозицій для її виправлення. Серед них можна виділити:

- збиткову діяльність банків протягом останніх років;
- труднощі загальноекономічного характеру, зумовлені дефіцитом грошових ресурсів на фінансовому ринку в період кризи.
- низький рівень капіталізації комерційних банків. За цим показником вітчизняні банки настільки відстають від іноземних, що навіть за сприятливих умов їм буде важко конкурувати не тільки на світовому ринку, а й всередині країни, якщо останні вирішать серйозно закріпитися на нашому ринку.
- проблема надійності і забезпеченості виданих кредитів. Частка проблемних кредитів в усіх банках є достатньо високою, тому що були залучені ресурси вкладників, які не забезпечені власним капіталом, з подальшим виходом

на ринок позикових капіталів без утворення резервів для покриття кредитних ризиків.

7. Базельський комітет з питань банківського нагляду на сьогодні є саме тим міжнародним майданчиком, де створюються найкращі світові практики банківського регулювання. Вимоги передбачається поетапно запровадити в Україні, згідно з запланованим графіком, до 2019 року.

Теоретично Україна не зобов'язана реалізовувати вимоги Базельського комітету з питань банківського нагляду, але саме виконання нових стандартів дозволить очистити банківський сектор та залишити на ринку лише ті банки, які здатні витримати жорстку конкуренцію за клієнта.

Першим кроком в напрямі впровадження міжнародних стандартів «Базель-III» в Україні стало ухвалення законопроекту, яким визначається поетапне збільшення мінімального розміру статутного капіталу банку до 500 млн. грн. для існуючих банківських установ, що сприятиме підвищенню рівня капіталізації банків та допоможе знизити ризики для вкладників і, можливо, підвищить довіру до банків з боку їх клієнтів. Для банків, що створені до набрання чинності даного Закону, визначено обов'язок привести розмір статутного капіталу у відповідність з його вимогами протягом десяти років.

8. Національний банк затвердив положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах, вимоги якого засновані на принципах Базельського комітету з банківського нагляду і враховують кращу міжнародну практику.

Положенням визначено перелік основних ризиків (кредитний ризик, ризик ліквідності, процентний ризик банківської книги, ринковий ризик, операційний ризик і комплаєнс-ризик), щодо яких банк повинен обов'язково здійснювати виявлення, вимір, моніторинг, контроль і звітність.

Основними методами передання банківських ризиків є банківське страхування (бенкешуренс), хеджування, продаж активів та сек'юритизації, стрес-тестинг, консорціуми та паралельні кредити, договори гарантії та поруки, факторинг і лізинг.

9. Необхідною умовою підвищення конкурентоспроможності в банківській системі є збільшення рівня капіталізації, а також посередницьких функцій банків. Безальтернативною потребою у розвитку банківської сфери є поновлення та прискорення темпів збільшення власного капіталу.

Недостатня ефективність використання активів позбавляє банки змоги нарощувати власний капітал шляхом збільшення прибутку. Тому ми вважаємо доцільним збільшувати власний капітал шляхом банківських злиттів, поглинань, створення холдингів та альянсів. Дані методи характерні для закордонної практики та створюють додаткові конкурентні переваги.

Сукупний ефект від зазначених заходів, безумовно, сприятиме відновленню довіри до банківської системи та підвищенню капіталізації банківської системи України, а також підвищить конкурентоспроможність вітчизняних банків на світовому фінансовому ринку та забезпечить фінансову стабільність національної економіки на шляху інтеграції у світове господарство. Це, у свою чергу, стимулюватиме розвиток реального сектору економіки і створить умови для формування стабільного конкурентного середовища у банківській сфері та національної безпеки країни загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущак Є. М. Проблеми капіталізації банківської системи України [Електронний ресурс] / Є. М. Андрущак, О. І. Щуревич // Стратегія економічного розвитку України. - 2018. - № 42. - С. 128-138.
2. Бага О. М. Перспективи запровадження міжнародних стандартів "Базель-III" для вітчизняних банків на основі міжнародного досвіду / О. М. Бага, В. А. Малахов // Траектория науки. - 2016. - Т. 2, № 4. - С. 2.37-2.45.
3. Базель II – кому он нужен, и кто за ним следит. – 17.05.2004 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.franklin-grant.ru/ru/news2/data/news_03/2004_05/20040517_155300_xe.asp
4. Банківська система України : монографія / В. В. Коваленко, О. Г. Коренева, К. Ф. Черкашина, О. В. Крухмаль. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 187 с.
5. Банківська система України: інституційні зміни та інновації: кол. моногр. / [Л.О. Примостка, М.І. Диба, І.В. Краснова та ін.]; за заг. ред. Л.О. Примостки. – К.: КНЕУ, 2015. – 434 с.
6. Бобиль В. В. Обґрунтування інструментів управління банківськими ризиками в умовах фінансової кризи / В. В. Бобиль // Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". - 2013. - № 10. - С. 122-128.
7. Возняковська К. Щодо проблем капіталізації банківських установ в умовах економіко-правових реформ в Україні // Підприємство, господарство і право. – 2017. – Випуск 7 (257) – С. 26 – 31.
8. Гібридний капітал банку: світовий досвід, перспективи впровадження в Україні : науково-аналітичні матеріали. – К. : Національний банк України. Центр наукових досліджень. 2009. – Вип. 13 / В. І. Міщенко, В. В. Крилова, В. В. Салтинський, О. Г. Приходько. – 180 с.

9. Гриценко А. Реальна та фіктивна капіталізація. Нотатки з конференції “Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України” / Андрій Гриценко // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 3. – С. 38–43.
10. Грудзевич Я. В. Трансформація вимог до регулювання капіталу банків України / Я. В. Грудзевич, У. Я. Грудзевич // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. - 2016. - Вип. 2. - С. 115-122.
11. Грудзевич Я.В. Капіталізація банківської системи України на сучасному етапі // Вісник Університету банківської справи. – 2016. - №1-2 (25-26). – с. 24-29.
12. Дзюблюк О.В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи / О.В. Дзюблюк, Р.В. Михайлюк. — Тернопіль, 2015. — 317 с.
13. Диба М. Методологічні підходи до трактування сутності капіталізації банківської системи / М. Диба, І. Краснова, А. Стрижак // Вісник Національного банку України. - 2014. - № 1. - С. 22-29.
14. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2005. – 714 с.
15. Закон України «Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків» від 28.12.2014 № 78-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/78-19>.
16. Золотарьова О. В. Сучасний стан та перспективи розвитку банківської системи України / О. В. Золотарьова, В. О. Галаганов // Проблеми економіки та політичної економії. – 2017. – № 1. – С. 83-98.
17. Інструкція № 10 «Про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків» : затверджено Постановою Правління НБУ від 30.12.1997 № 469 (втратила чинність) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0323-98>.

18. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні : затверджено постановою Правління НБУ від 28 серпня 2001 р. № 368 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01/page>
19. Капіталізація // [Електронний ресурс]: - Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123360
20. Капраль О. Р. Вплив банківської системи на економіку країни / О. Р. Капраль // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Логістика. – 2017. – № 863. – С. 63-67.
21. Коваленко В. В. Фінансовий ринок України: сутнісний та функціональний аспекти / В. В. Коваленко // Економічний форум. – 2017. – № 2. – С. 286-295.
22. Коваленко В.В. Капіталізація банків: методи оцінювання та напрямки підвищення: монографія / В.В. Коваленко, К.Ф. Черкашина. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 153 с.
23. Коваль С. Теоретичні основи механізму формування власного капіталу банку / С. Коваль // Вісник ТНЕУ. – 2015. – №1. – С. 106-116.
24. Конопатська Л. В. Вплив процесу капіталізації на забезпечення стабільності банківської системи України [Електронний ресурс] / Л. В. Конопатська // Фінанси, облік і аудит. - 2012. - Вип. 20. - С. 88-96.
25. Корсакова О. С. Регулювання діяльності вітчизняної банківської системи відповідно до рекомендацій Базельського комітету [Електронний ресурс] / О. С. Корсакова // Економіка та право. - 2017. - № 3. - С. 132-137/
26. Крамаренко Г.А. Банківська система України в умовах глобалізації: захист національних інтересів, безпека розвитку / Г.А. Крамаренко // Бюлетень міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2008. – №1. – С. 197-206.
27. Кротюк В., Куценко О. Базель II: контроль з боку органу нагляду та ринкова дисципліна // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 5 (135). – С. 3–8.

- 28.Куліш Г.П., Кірсенко Ю.В. Механізм формування капіталу банку в сучасних умовах // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. - №17. – с. 672-676.
- 29.Латишева І. Л. Узагальнення методичних підходів до аналізу структури капіталу / І. Л. Латишева // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2013. – №2. – С. 169-181.
- 30.Максимейко А. В. Капіталізація банківської системи України: генезис економічної сутності, роль та сучасний стан [Електронний ресурс] / А. В. Максимейко // Молодіжний економічний дайджест. - 2014. - № 1(1). - С. 64-70.
- 31.Малюкова І. В. Проблеми і перспективи запровадження Базеля II у світі та Україні / І. В. Малюкова // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 2. – С. 49–65.
- 32.Мамедов С. Базель III як банківська карта євроінтеграції [Електронний ресурс] / С. Мамедов // Європейська правда. – 2014. – 08 липня.
- 33.Марцин В.С. Проблеми і шляхи підвищення капіталізації банківських установ в управлінні капіталом банку / В.С. Марцин // Фінанси України : зб. наук, праць. – 2007. –№2. – С. 77-88.
- 34.Масюк Ю. В. Управління структурою капіталу банку [Електронний ресурс] / Ю. В. Масюк, І. О. Самойленко // Молодий вчений. - 2017. - № 4. - С. 715-718.
- 35.Матлага Л. Капіталізація як чинник підвищення надійності та ефективності банківської системи України [Електронний ресурс] / Л. Матлага // Світ фінансів. - 2011. - Вип. 4. - С. 40-46.
- 36.Момот Т. Оцінка вартості бізнесу: сучасні технології / Т. Момот. – Х.: Фактор, 2007. – 224 с.
- 37.Науменкова С. Базель I, II, III: розвиток підходів для зміцнення регуляторної основи // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – 2015. - №12(177). – с. 39-48.

38. Національний банк спростив процедуру капіталізації банку та порядок припинення банківської діяльності // [Електронний ресурс]: - Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=50591742
39. Неізнана О. В. Проблеми капіталізації банківської системи України та рекомендації щодо їх вирішення [Електронний ресурс] / О. В. Неізнана, Г. О. Верич // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. - 2016. - Вип. 22. - С. 141-144.
40. Осадчий Є. С. Напрями капіталізації банківських установ за участі держави [Електронний ресурс] / Є. С. Осадчий // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2017. - Вип. 16(2). - С. 41-45.
41. Осадчий Є.С. Роль капіталізації у забезпеченні фінансової стійкості кредитних установ / Є.С. Осадчий, Р.А. Рябий // Вісник Одеського національного університету – наукове фахове видання, засноване Одеським національним університетом імені І.І. Мечникова – 2016. – № 3. – С. 156-160.
42. Островська Н.С. Капіталізація банківської системи: сучасний стан та перспективи у трансформаційних умовах розвитку економіки України // [Електронний ресурс]: - Режим доступу: http://bses.in.ua/journals/2017/21_2017/30.pdf
43. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
44. Офіційний сайт НБУ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/control/uk/index>
45. Пасічник І. В. Капіталізація як метод підвищення надійності банку [Електронний ресурс] / І. В. Пасічник, Я. О. Адамський // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. - 2016. - Вип. 2. - С. 23-31.

46. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс]: Закон України, від 07 грудня 2000 року № 2121-III, із змінами і доповненнями / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
47. Про внесення змін до деяких законів України щодо упередження (мінімізації) негативного впливу на стабільність банківської системи [Електронний ресурс]: проект Закону України від 27 травня 2014 р. № 4938 // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51112
48. Про затвердження деяких нормативно-правових актів Національного банку України. Постанова НБУ №306 від 08.09.2011 зі змінами та доповненнями від 28.03.2018, підстава v0027500-18.
49. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах. Постанова НБУ №64 від 11.06.2018 р. // [Електронний ресурс]: - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18>
50. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 29. Ст. 238
51. Проект Положення про організацію системи управління ризиками в банках України // [Електронний ресурс]: - Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=49307D221AE8F5D3B2224DE34097D130?id=44982363>
52. Прозоров Ю. Концентрація банківської системи України: подальші перспективи // Вісник Національного банку України. – 2003. - №1. – с. 106-123.
53. Розенберг Д. Словарь банковских терминов; пер. с англ. / Д. Розенберг – М.: ИНФРА-М, 1997. – 360 с.
54. Словник сучасної економіки Макміллана / Пер. з англ. – К. : АртЕк, 2000. – 640 с.

- 55.Тарасевич Н. В. Проблеми капіталізації банків в Україні / Н. В.Тарасевич // Вісник соціально-економічних досліджень. Збірник наукових праць. – 2013. –№1(48). – с. 295-299.
- 56.Тарасевич Н. В. Сутність та необхідність капіталізації банківської системи / Н. В. Тарасевич, О. В. Козиренко // Економічний потенціал країни: теоретичні засади та практика реалізації: збірник наукових праць з актуальних питань економічних наук. – Дніпро: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – №11. – С. 83-90.
- 57.Татар М. С. Удосконалення системи управління банківськими ризиками в умовах посилення інтеграційних і дезінтеграційних процесів в Україні [Електронний ресурс] / М. С. Татар // Вісник Університету банківської справи. - 2015. - № 3. - С. 38–46.
- 58.Финансовый словарь / А. А. Благодатин, А. М. Лозовский, Б. А. Райзбер. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 378 с.
- 59.Фостяк В.В. Особливості побудови механізму управління капіталом банків / В.В. Фостяк // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – №2. – С. 184-189.
- 60.Царьков В. А. О качестве корпоративного управления и цене “дутого” капитала банка / В. А. Царьков // Банковское дело. – 2003. – № 2. – С. 25–28.
- 61.Центральний банк та грошово-кредитна політика : підручник / кол. авт. : А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук та ін.. ; за ред. д-ра екон. наук, проф А. М. Мороза і канд. екон. наук, доц. М. Ф. Пуховкіної. – К. : КНЕУ, 2005. – 556 с.
- 62.Швець Ю. О. Проблеми та способи підвищення капіталізації банків України [Електронний ресурс] / Ю. О. Швець, М. Ю. Вернидуб // Інвестиції: практика та досвід. - 2016. - № 8. - С. 52-57.
- 63.Шинкар М. Базельські рекомендації в контексті підвищення стабільності функціонування банківської системи як правові заходи попередження

банкрутства банківських установ / М. Шинкар // Підприємництво, господарство і право. - 2017. - № 7. - С. 104-108.

64.Щербатих Д. В. Позитивні і негативні фактори впливу іноземного капіталу на банківський сектор України [Електронний ресурс] / Д. В. Щербатих // Вісник Черкаського університету. Серія : Економічні науки. - 2017. - № 4(2). - С. 101-110.

65.Энциклопедия финансового риск-менеджмента / Под ред. А.А.Лобанова и А.В.Чугунова: 2-е изд. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 878 с.

66.Юнко О.М., Возна Л.Б. Капіталізація вітчизняних банків: стан та перспективи зміцнення // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – Вип. 19. – с. 476-482.

67.Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring. – Bank for International Settlements, December 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs188.pdf>

ДОДАТКИ

Додаток А

Графік виконання банками України та банківськими групами заходів із запровадження вимог Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах

№ з/п	Захід	Термін виконання банком	Термін виконання банківською групою
1	2	3	4
1	I. Перший етап - запровадження організаційних заходів		
2	1. Приведення організаційної структури системи управління ризиками у відповідність до вимог Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах (далі - Положення) та затвердження змін до бюджету банку (за потреби), уключаючи:		
3	1) створення комітету ради банку з управління ризиками (у разі прийняття такого рішення радою банку)	До 30 листопада 2018 року	До 28 лютого 2019 року
4	2) створення підрозділу контролю за дотриманням норм (комплаєнс)	До 30 листопада 2018 року	До 28 лютого 2019 року
5	3) забезпечення достатньої чисельності персоналу належної кваліфікації	До 30 листопада 2018 року	До 28 лютого 2019 року
6	4) визначення функцій, обов'язків, повноважень та відповідальності осіб, залучених до системи управління ризиками	До 30 листопада 2018 року	До 28 лютого 2019 року
7	5) визначення механізмів та відповідальних осіб за належне забезпечення співпраці між підрозділами банку на всіх організаційних рівнях із застосуванням моделі трьох ліній захисту	До 30 листопада 2018 року	До 28 лютого 2019 року
8	2. Надання банком та відповідальною особою банківської групи Національному банку України інформації про виконання першого етапу запровадження Положення	До 15 грудня 2018 року	До 15 березня 2019 року
9	II. Другий етап - запровадження культури ризиків		
10	1. Розроблення/доопрацювання, затвердження та впровадження культури управління ризиками, уключаючи:		
11	1) кодекс поведінки (етики)	До 30 березня 2019 року	До 30 червня 2019 року
12	2) політику запобігання конфліктам інтересів	До 30 березня 2019 року	До 30 червня 2019 року

13	3) порядок здійснення операцій із пов'язаними з банком особами	До 30 березня 2019 року	До 30 червня 2019 року
14	4) механізм конфіденційного повідомлення про неприйнятну поведінку в банку (whistleblowing policy mechanism)	До 30 березня 2019 року	До 30 червня 2019 року
15	5) програму навчання та підвищення кваліфікації працівників банку з питань управління ризиками	До 30 березня 2019 року	До 30 червня 2019 року
16	2. Надання банком та відповідальною особою банківської групи Національному банку України інформації про виконання другого етапу запровадження Положення	До 15 квітня 2019 року	До 15 липня 2019 року
17	III. Третій етап - запровадження стратегій, політики, методик і процедур		
18	1. Розроблення/доопрацювання, затвердження та запровадження внутрішньобанківських документів щодо управління ризиками, включаючи:		
19	1) стратегію управління ризиками; політику та процедури запровадження нових продуктів і значних змін у діяльності банку; процедури ескалації порушень лімітів ризиків; порядок, форми, наповнення та періодичність надання звітів суб'єктам системи управління ризиками	До 30 березня 2019 року	До 30 червня 2019 року
20	щодо кредитного ризику:		
21	2) політику управління кредитним ризиком	До 30 березня 2019 року	До 30 червня 2019 року
22	3) методики, методи, обов'язкові інструменти	До 30 червня 2019 року	До 30 вересня 2019 року
23	4) процеси, інформаційні системи та звітування	До 30 вересня 2019 року	До 30 грудня 2019 року
24	щодо ризику ліквідності:		
25	5) політику управління ризиком ліквідності, план фінансування в кризових ситуаціях	До 30 березня 2019 року	До 30 червня 2019 року
26	6) методики, методи, обов'язкові інструменти	До 30 вересня 2019 року	До 30 грудня 2019 року
27	7) процеси, інформаційні системи та звітування	До 30 листопада 2019 року	До 28 лютого 2020 року
28	щодо процентного ризику банківської книги:		
29	8) політику управління процентним ризиком банківської книги	До 30 березня 2019 року	До 30 червня 2019 року
30	9) методики, методи, обов'язкові інструменти	До 30 вересня 2019 року	До 30 грудня 2019 року
31	10) процеси, інформаційні системи та звітування	До 30 листопада 2019 року	До 28 лютого 2020 року
32	щодо ринкових ризиків:		
33	11) політику управління ринковим ризиком	До 30 березня 2019 року	До 30 червня 2019 року
34	12) методики, методи, обов'язкові інструменти	До 30 вересня 2019 року	До 30 грудня 2019 року

35	13) процеси, інформаційні системи та звітування	До 30 листопада 2019 року	До 28 лютого 2020 року
36	щодо операційного ризику:		
37	14) політику управління операційним ризиком, план забезпечення безперервної діяльності	До 30 червня 2019 року	До 30 вересня 2019 року
38	15) методики, методи, обов'язкові інструменти	До 30 вересня 2019 року	До 30 грудня 2019 року
39	16) процеси, інформаційні системи та звітування	До 30 листопада 2019 року	До 28 лютого 2020 року
40	щодо комплаєнс-ризиків:		
41	17) політику управління комплаєнс-ризиком	До 30 червня 2019 року	До 30 вересня 2019 року
42	18) методики, методи, обов'язкові інструменти	До 30 вересня 2019 року	До 30 грудня 2019 року
43	19) процеси, інформаційні системи та звітування	До 30 листопада 2019 року	До 28 лютого 2020 року
44	щодо інших суттєвих ризиків:		
45	20) методику виявлення суттєвих ризиків	До 30 червня 2019 року	До 30 вересня 2019 року
46	21) політику управління іншими суттєвими ризиками	До 30 вересня 2019 року	До 30 грудня 2019 року
47	22) методики, методи, обов'язкові інструменти	До 30 листопада 2019 року	До 28 лютого 2020 року
48	23) процеси, інформаційні системи та звітування	До 30 листопада 2019 року	До 28 лютого 2020 року
49	2. Надання банком та відповідальною особою банківської групи Національному банку України інформації про виконання третього етапу запровадження Положення	До 15 грудня 2019 року	До 15 березня 2020 року
50	IV. Четвертий етап - запровадження декларації схильності до ризиків та інших вимог Положення		
51	1. Розроблення, затвердження та запровадження декларації схильності до ризиків	До 30 січня 2020 року	До 30 квітня 2020 року
52	2. Розроблення/доопрацювання та затвердження радою банку інших внутрішньобанківських документів щодо управління ризиками та запровадження інших вимог Положення	До 30 січня 2020 року	До 30 квітня 2020 року
53	3. Надання банком та відповідальною особою банківської групи Національному банку України інформації про виконання четвертого етапу запровадження Положення	До 15 лютого 2020 року	До 15 травня 2020 року

Додаток Б

Основні продукти бенкешуренсу в Україні

Види страхування	Страхові продукти, які пропонують банкам	Страхові продукти, які продають банки
1	2	3
Страхування кредитного ризику	1. Страхування заставного майна. 2. Страхування товарних кредитів, беззаставних кредитів, недостатності застави, факторингових і форфейтингових операцій. 3. Страхування ризику при споживчому кредитуванні, при кредитуванні фізичних осіб на придбання нерухомості, купівлю автомобілів. 4. Страхування ризику при кредитуванні АПК (страхування врожаю, сільськогосподарських тварин)	-
Майнове страхування	1. Страхування майна банку, автотранспорту, цінностей під час перевезення та зберігання. 2. Страхування ризиків, пов'язаних із шахрайством з пластиковими картками та інформаційними технологіями	Страхування застави
Особисте страхування	1. Страхування життя працівників ризикових професій банку (інкасаторів, касирів тощо). 2. Медичне страхування працівників банку	1. Обов'язкове і добровільне страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів. 2. Страхування від нещасного випадку та медичне страхування. 3. Страхування життя та працездатності клієнтів банку
Страхування відповідальності	1. Страхування боргових зобов'язань банку. 2. Страхування тендерних гарантій і гарантій виконання контрактів	Страхування відповідальності за непогашення боргу перед банком